

STANKO PIPLOVIĆ

TEHNIČKI SURADNICI HRVATSKOGA STARINARSKOG DRUŠTVA

UDK 9-05(497.13).654''
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Priljeno: 11. IX. 1989.
Received:

Stanko Piplović
YU — 58000 Split
Podujina 12

Na osnovi arhivske i druge građe autor iznosi podatke o tehničkim stručnjacima koji su surađivali s Hrvatskim starinarskim društvom u Kninu na istraživanju, izradi dokumentacije i interpretaciji nalaza starohrvatske graditeljske baštine koncem 19. i u prvim desetljećima 20. st. Među povremenim suradnicima posebno su se istakli arhitekti J. Slade iz Trogira, C. Iveković, referent za bogoštovne zgrade dalmatinskog Namjesništva i danski arhitekt E. Dyggve, koji je između dva rata istraživao graditeljsko nasljeđe Dalmacije. Osim njih stručnu pomoć pružali su i A. Bezić, profesor na Velikoj realci u Splitu, F. Radić, učitelj na Obrtnoj školi u Korčuli i drugi.

Jedna od većih teškoća u radu Kninskog starinarskog društva, koje je 1887. godine osnovao Lujo Marun u Kninu, bila je u pomanjkanju stručnjaka i povjesničara, i arheologa, i povjesničara umjetnosti. To se bitno odrazilo na kvalitetu i rezultate njegova djelovanja. Ta konstatacija je posebno izražena kad je bilo u pitanju tehničko osoblje arhitekti, geometri i crtači. Oni su od bitne važnosti pri snimanju i interpretaciji pronađenih ostataka starih građevina te rekonstrukciji njihova prvobitnog izgleda. U tom smislu s Društvom su tijekom njegova postojanja od preko pola stoljeća ozbiljnije surađivala tri istaknuta arhitekta i dobra poznavaoća graditeljske baštine, a to su Josip Slade, Ćiril Iveković i Ejnar Dyggve.¹ Osim njih, treba istaknuti Antu Bezića, profesora na Velikoj realci u Splitu i Franu Radića, koji su studirali arhitekturu, ali je nisu dovršili pa je i njihova stručnost bila donekle okrnjena. Ta suradnja bila je epizodna, te nije imala obilježja sustavnog kontinuiranog

¹ O ovim arhitektima vidjeti detaljnije u navedenim radovima: C. Fisko-
vić, Arhitekt Josip Slade, Trogir 1987. — S. Piplović, Sakralna arhitektura
Cirila Metoda Ivekovića u Dalmaciji i S. Marković, Pogled na arhitekturu
Cirila Metoda Ivekovića (1884—1933), oba rada u publikaciji *Anali Galerije An-
tuna Augustinčića*, Klanjec 1987, br. 7. — S. Piplović, Istraživanje graditelj-
skog nasljeđa od strane danskog fonda i E. Dyggvea, *Vjesnik za arheologiju i hi-
storiju dalmatinsku*, 80, Split 1987.

rada. Crteži arheoloških objekata rađeni su najčešće za potrebe ilustriranja u stručnim publikacijama pa sadržavaju samo osnovne elemente. Nisu dovoljno točni ni precizni. Stoga nemaju karakter dokumentacije trajne vrijednosti koja bi mogla poslužiti kao siguran oslonac za kompleksnija znanstvena istraživanja.

Već 1889. godine uprava je podnijela molbu namjesniku Blažekoviću, koji je pokazao zanimanje za rad Društva, da kotarski tehnički pristav u Kninu ili neki drugi vladin stručnjak kroz nekoliko dana izradi crteže arheoloških nalaza. Ali zbog prezauzetosti tehničkog osoblja u kotaru, pomoć je bila slaba. Nakon toga Društvo je za potrebe Bulićeva drugog sveska edicije »Hrvatski spomenici« naručilo kod mladog crtača Amadea Gilardija iz Šibenika da uz nagradu nacрта ornamentalne i epigrafske ulomke u kamenu, a tlocrte raznih građevina kod geometra Delfina.² Predmete od kovine i kosti nacrtao je besplatno F. Radić. Gotove tlocrte bazilike na Kapitolu s okolnim zgradama, bazilike na Stupovima, crkve na groblju u Biskupiji i susjednim zgradama, crkve na pravoslavnom groblju Uzdoľju, crkvice kod Bukorovića i na Lopusoj glavici u Biskupiji te Sv. Spasa pod tvrđavom u Kninu uprava je prikazala na trećoj glavnoj skupštini Društva 1889. godine. Osim toga prezentirane su grafike i fotografije kamenih ulomaka i sitnih nalaza.³ Za izradu crteža isplaćeno je 1890. godine 75,40, iduće 48, a 1894. godine 15,30 forinta.

Dr. Josip Slade, rodom iz Trogira, bio je neko vrijeme namješten u građevinskoj sekciji dalmatinskog Namjesništva u Zadru. Godine 1887. premješten je iz Kotora na službu u Knin kao mjernik u rangu vladinog savjetnika. Idućih godina u kninskom kotaru je radio na nekoliko sakralnih građevina. Odmah se uključio u rad Društva, koje je upravo te godine osnovano i postao članom uprave s funkcijom potpredsjednika.⁴ Na tom položaju je ostao sve do 1893. godine kad je otišao u mirovinu i vratio se iz Knina u Trogir. Kako više nije mogao biti od veće koristi, podnio je ostavku. S obzirom na to da se kroz svo proteklo vrijeme zalagao oko interesa Društva, Slade je na 6. glavnoj skupštini 24. VIII. imenovan počasnim članom. Za novog potpredsjednika izabran je profesor Ivan Danilo.⁵

Kameni ulomci koje je Društvo skupljalo na terenu čuvani su u početku u samostanu franjevacu u Kninu. Ali ubrzo tu više nije bilo mjesta, pa se počelo razmišljati o gradnji nove zgrade. Nakon dužih pre-

² Kada je L. Marun zajedno s tajnikom Društva L. Katićem bio 20. XII. 1926. u Uzdoľju, potanko su savnili tlocrt crkve Sv. Luke na groblju sa situacijom u naravi. Uvjerili su se da je pogrešno napravljen, jer su zidovi srušene crkve tada bili dosta pokriveni gomilama. Zato je netočno publiciran u »Starohrvatskoj prosvjeti« i takvog ga Vasić prenio u svoju knjigu. SDP (prijepis Marunovih »Starinarskih dnevnika« u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu), str. 215.

³ Treća glavna skupština Kninskoga starinarskoga društva održavana u Kninu dne 3. studenoga 1889, Zagreb 1889, 18, 20, 24, 30 i 31.

⁴ Izvješće Starinarskoga kninskoga društva o prvoj glavnoj skupštini 3. srpnja 1887. i drugoj 30. rujna 1888, Zadar 1888, 30 i 46.

⁵ Spomen-knjiga otvora Prvoga muzeja hrvatskih spomenika uz izvješće šeste glavne skupštine Hrvatskoga starinarskog društva održane u Kninu 24. kolovoza 1893, Zagreb 1894, 25, 26. i 194.

govora, samostan i uprava Društva su se 1892. godine složili da samostan na svojem zemljištu i o svojem trošku sagradi za to posebnu zgradu. Izrada projekta je povjerena Sladi, o čemu je on izvijestio na četvrtoj glavnoj skupštini Društva 29. XII. 1890. Po njegovu elaboratu muzej je izgrađen i svečano otvoren 1893. godine.⁶ Zgrada je prizemna, površine 170 m². Jednostavnog je rasporeda s pretprostorom u sredini i dvije sobe sa strana u skladu sa skromnim mogućnostima Društva. Zgrada je bila bez dekora oko prozora i vrata, iako je to Slade predvidio, okrenuta je bila na sporednu ulicu, potpuno neugledne vanjštine. Nije poznato je li Slade kroz šest godina, koliko je bio u Kninu, sudjelovao u nekim drugim akcijama Društva. Nema podataka da je snimao arheološke ostatke ranosrednjovjekovnih građevina ili neke druge spomenike.

Drugi tehnički obrazovan stručnjak iz redova Kninskog starinarskog društva bio je Frano Radić, jedan od pionira nacionalne arheologije. On je na Politehnicu u Beču studirao arhitekturu. Tamo je bio dvije godine, ali je zbog nedostatka sredstava morao prekinuti školovanje. Vratio se u Dalmaciju gdje je na obrtnoj školi u Korčuli kao stručni učitelj proveo najveći dio svojega radnog vijeka.⁷ Već se 1890. godine nalazio među povjerenicima Društva, a s vremenom je postao njegov znanstveni izvjestitelj i glavni urednik stručnog glasila »Starohrvatska prosvjeta«. S obzirom na to da je živio u Makarskoj, zatim pune 24 godine u Korčuli pa Dubrovniku, i na kraju kao umirovljenik u rodnom Bolu, logično je da je svu pozornost usmjerio na ranosrednjovjekovne graditeljske spomenike južne Dalmacije.

Svoje radove u početku je objavljivao u raznim periodičkim publikacijama kao što su »Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva« — Zagreb, »Bullettino di archeologia e storia dalmata« — Split, »Starinar« — Beograd i drugi, a od 1895, kad je počelo izlaziti društveno glasilo »Starohrvatska prosvjeta«, pretežno na njegovim stranicama. Radić je obilazio teren istraživao i tehnički snimao srednjovjekovne crkvice. Tako je u ožujku 1896. bio u Komiži i na Biševu, zatim je otišao u Sitno, a u kolovozu u Omiš⁸ U Koljanima i Pridrazi bio je najesen 1899. Članke ilustrirane crtežima objavljivao je u »Starohrvatskoj prosvjeti«. To je najprije Sv. Luka na Lastovu, pa Sv. Duh u Škripu na Braču, Sv. Mihovil kod Komiže, Sv. Luka na Uzdojlu kod Knina i Sv. Petar u Priku kod Omiša (1895—96. godine). Nakon toga je objelodanio crkvice Sv. Klementa u Sitnome, Sv. Stjepana u Dubrovniku, Gospe u Lužinama i Sv.

⁶ Rad kninskog hrv. starinarskog društva godine 1890, Zagreb 1891, 22. i 23. — M. Zekan, Utjecaj narodnog preporoda na razvoj nacionalne arheološke znanosti, *Mogućnosti*, god. XXXV, br. 9—10, Split 1987, 936—938. — K. Jurišić, Fra Lujo Marun osnivač starohrvatske arheologije (1857—1939), Split 1979, 19—21. i 131.

⁷ D. Vrsalović, Frano Radić, znanstveni izvjestitelj »Hrvatskog starinarskog društva« u Kninu i glavni urednik »Starohrvatske prosvjete« (1857—1933), *Starohrvatska prosvjeta*, (dalje: SHP), ser. III, svez. 12, Split 1982. — M. Gjirovoje, Frano Radić hrvatski pedagog i arheolog, *Zbornik otoka Korčule*, 2, Zagreb 1972.

⁸ Izvještaj upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu o društvenom radu i napredku, SHP, god. II, br. 3, Knin 1896, 199—200.

Mihajla u Stonu, Sv. Nikole u Prijekom i Sv. Jakova u Pelinama, obje u Dubrovniku, pa Sv. Petra, Sv. Ivana i crkvu Mandalijene kod Stona, Sv. Jurja u Ponikvama na Pelješcu, Blažene Gospe od Planice na Visu (1897—98. godine). Istraživanja je nastavio i u idućim godinama. Najvažniji radovi su mu na crkvi u Gornjim Koljanima kod Vrlike, te na crkvicama Sv. Nikole, Sv. Nedjelje u Selcima i Sv. Ivana Krstitelja na Braču, Sv. Martina u Pridrazi kod Novigrada, bazilici na Stupovima u Biskupiji, crkvi na Lopuškoj glavici također u Biskupiji kod Knina i crkvicama na Lastovu (1900—1904. godine). U tom poslu ponekad je imao i pomagače. Tako je njegov učenik kamenar Frano Margetić iz Korčule, nadzornik lučkih radova u Tkonu, na Radićevu molbu nacrtao tlocrte i pročelja benediktinskog samostana i crkve Sv. Kuzme i Damjana u Tkonu zatim tlocrt crkve Sv. Mihovila u Nevidanima na otoku Pašmanu. Te crteže objavio je Radić uz svoje tekstove.

U grafičkim prikazima crkvice Radić je donosio njihov tlocrt, presjeka i pročelja. Na osnovi toga mogla se dobiti predodžba o njihovoj prostornoj kompoziciji. Ponekad bi na crtežima davao faze gradnje, označio strane svijeta, mjerilo, upisao dimenzije ili se potpisao. To su sve elementi koji su povećavali upotrebljivost dokumentacije za dalja istraživanja. Ipak je ta dokumentacija rađena dosta uopćeno, u glavnim potezima, bez pojedinosti, često pravilnijih oblika nego što su te građevine bile u naravi i koje karakterizira odstupanje od ravnala i šestara. U tekstu je davao opis i povijesne podatke. Ta dokumentacija nije potpuno pouzdana u prikazu stanja građevina u vrijeme radova. Ali je zato imala značajan utjecaj na istraživanje povijesti arhitekture. Velik dio Radićevih crteža poslužio je Vasiću pri pripremanju prve sinteze i tipološke klasifikacije ranosrednjovjekovnog sakralnog graditeljstva Dalmacije.⁹

Među članovima Društva bilo je još dosta tehničara iz raznih krajeva Dalmacije i Hrvatske. Tako se 1888. godine spominje Stjepan Nazor, kotarski tehnik u Splitu, kasnije kotarski mjernik u Kninu, a 1893. Josip Brozović, student tehnike u Beču, i Mate Glavan, inženjer u Sušaku. Osim navedenih, do 1901. godine stupili su u redove Društva: Žiga Egersdorfer, inženjer iz Varaždina, Bono Cettolo, inženjer iz Petrinje, Damljan Danielov, mjernik iz Imotskog, Vatroslav Fišer, građevni poduzetnik iz Zagreba, Stjepan Grlić, mjernik iz Varaždina, Milan Karlovac, arhitekt iz Knina, Ante Madirazza, mjernik iz Drniša, Anton Schneller, mjernik iz Gospića, Viktor Šimončić, mjernik iz Križevaca, Viktor Schnapp, gradski inženjer iz Varaždina, Franjo Stanek, pomorski inženjer iz Pule, Emil Wieser, mjernik iz Gospića, zatim Fran Poici, mjernik iz Gospića i Cvjetko Vurster, inženjer iz Otočca.¹⁰

⁹ M. Vasić, *Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka*, Beograd 1922. — Da bi bolje upoznao starohrvatske spomenike Vasić je u vremenu 3—5. lipnja 1924. boravio u Kninu pa je s Marunom obišao Burnum, Bribir i druge lokalitete, *SDP*, 168.

¹⁰ Imenik članova Hrvatskoga starinarskoga društva, *SHP*, Knin 1896, 1897, 1898. i 1901.

Članovi su bili i dvojica istaknutih zagrebačkih arhitekata. To je Milan Lenuci, gradski nadinženjer, poznat po tome što je radio na regulaciji i planiranju središta Zagreba posebno poteza njegovih zelenih trgova i parkova. Drugi je akademik Martin Pilar, projektant brojnih stambenih i javnih građevina Zagreba u historicističkim oblicima. Proučavao je narodnu graditeljsku baštinu što je vjerojatno u njemu pobudilo i interes za rad Hrvatskog starinarskog društva.¹¹ Neki su novčanim priložima pomagali Društvo. Godine 1889. Josip Chavala, inženjer, i E. Wieser, inženjerski pristav, oba u Gospiću, priložili su po 1 forintu, a arhitekt Alois Hauser, sveučilišni profesor u Beču i restaurator dalmatinskih spomenika, 10. forinta. Godine 1894. na sedmoj glavnoj skupštini Društva 15. svibnja imenovani su počasni članovi, a među njima i engleski arhitekt T. G. Jackson, poznati istraživač našeg starog graditeljsva.

Marun je u svom dugogodišnjem radu imao još mnogo prigodnih susreta s tehničkim stručnjacima. Kad je 1894. Financijsko ravnateljstvo odlučilo prodati kninsku tvrđavu, uprava se obratila molbom da se ona očuva te ustupi Društvu. Namjesništvo je odbilo da to bude bez naknade, pa je uputilo inženjera konzervatora Bartula Tamina iz Zadra da procijeni njezinu spomeničku vrijednost. Koncem godine bio je Tamino u Kninu a da se nije sastao s Marunom.¹² Ipak je Marun nakon velikih novčanih problema uspio 1898. godine kupiti tvrđavu i time je spasiti. S vremenom je popravio više zgrada u njoj, a također i staru mletačku crkvu. Nacrt za mramornu ploču s glagoljskim natpisom, koja je 5. srpnja 1911. postavljena na prigodnoj svečanosti, izradio je istaknuti arhitekt Kamilo Tončić, upravitelj graditeljske i obrtničke škole u Splitu. Odmah zatim održana je skupština Društva. Tom prilikom predane su Tončiću razne rezbarije i narodne nošnje za obrtni muzej u Splitu.¹³

* * *

*

Sredinom 1896. došao je u Zadar iz Sarajeva arhitekt Ćiril Metod Iveković. Ovdje se zaposlio u građevinskoj direkciji dalmatinskog Namjesništva kao referent za bogoštovne zgrade. Tada već iskusan i afirmiran stručnjak obnovio je mnoge postojeće i projektirao nove javne građevine u Dalmaciji, posebno župne kuće i crkve. Osim te svoje osnovne djelatnosti, bavio se je dosta arheološkim istraživanjima, zaštitom graditeljskog nasljeđa i poviješću arhitekture.¹⁴ Zapisano je da je već

¹¹ E. Franković, Izložba Lenuci Zagrebu. Urbanističko planinarenje Zagreba od 1892. do 1914, Zagreb 1988. — Izvadci iz zapisnika razrednih, odborskih i skupnih sjednica, *Ljetopis HAZU*, za godinu 1941/1943, Zagreb 1943, sv. 54, str. 29—30 (govor B. Sirole povodom smrti M. Pilara na sjednici Umjetničkog razreda 28. I. 1942).

¹² Izvještaj upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga društva u Kninu od zadnje glave skupštine 15. svibnja 1894. o društvenom radu i napredku, *SHP*, god. I, br. 1, Knin 1895, 51.

¹³ *SDP*, str. 109. — Blagoslov nove crkve. Skupština hrv. starinarskog društva. Dan god. IX, Split 20. VII. 1911, br. 29.

¹⁴ S. Piplović, Rad Ćirila Ivekovića u Dalmaciji, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13, Zagreb 1987.

1895. postao članom Hrvatskog starinarskog društva, ali vjerojatnije je da se to dogodilo tek godinu dana kasnije kad je stigao u Dalmaciju.¹⁵ I upravo su se u tom vremenu odigravali prijelomni događaji na polju nacionalne arheologije koja je dotad bila potpuno zapostavljena.

Tražeci materijalne ostatke vezane za važne događaje iz hrvatske prošlosti, posebno za položaj kninske katedrale, Marun je 1885. obavljao manje iskopavanje na Kapitolu, brežuljku što se diže iznad rijeke Krke nedaleko Knina. Iduće godine otpočela je gradnja željezničke pruge od Siverića do Knina. Trasa je presjekla lokalitet Kapitul. Zemljište je bilo vlasništvo franjevačkog samostana u Kninu. Fra L. Marun, tada gvardijan, dopustio je radove uz uvjet da se prethodno izvrše arheološka istraživanja, a pronađeni spomenici pohrane u samostanu.¹⁶ To je obavljeno na manjem dijelu zemljišta i pod nadzorom Frane Bulića, jednog od osnivača Društva. On je iz Splita na teren dovodio profesora tamošnje gimnazije Antu Bezića, svojeg dugogodišnjeg suradnika.¹⁷ Bezić je nacrtao otkrivene ostatke trobrodne crkve i samostana. Na temelju tih crteža i pronađenih arhitektonskih ulomaka Iveković je napravio idejnu grafičku rekonstrukciju bazilike na Kapitolu. Bulić je vjerovao da se tu nalazila kninska katedrala Sv. Marije što je kasnije opovrgnuto.¹⁸

Sredinom listopada 1897. došlo je zaslugom Hrvatskog starinarskog društva do važnih arheoloških otkrića u Asseriji, rimskom gradu kod Podgrađa, nedaleko Benkovca. Prilikom rušenja apside crkve Sv. Duha na tom lokalitetu izvađena su iz zida tri velika ulomka mramora s natpisom. Bilo je još i drugih nalaza arhitektonskih elemenata. U prosincu su na teren došli arheolog M. Glavinić i arhitekt Č. Iveković. Tu su se sastali s L. Marunom da pregledaju rimske arhitrave s natpisima. Iveković je, ispitujući temelje crkvice, opazio da se u njima nalaze dijelovi velike kamene grede. On je dao porušiti dio jugoistočnog ugla crkve i našao još jedan dio arhitrava. I u sondi nedaleko odatle nađeni su ostaci rimske građevine. S obzirom na karakter nalaza Društvo je moralo preputiti dalji rad Arheološkom institutu u Beču koji je vođenje povjerio Č. Ivekoviću i dr. P. Sticottiju iz Trsta. Iveković je napravio osnovu za sustavni nastavak radova. Odobrila ju je Središnja komisija za umjetničke i povijesne spomenike u Beču na 10. sjednici prvog odjeljka 14. srpnja 1899. godine i u tu svrhu dodjelila 1500 forinta.¹⁹

¹⁵ Izvještaj Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec, *SHP*, god. II, br. 4, Knin 1896, 268.

¹⁶ Č. Iveković, Grobovi otaca, *Narodna starina*, knj. III, sv. 7, Zagreb 1924, 7. i 8.

¹⁷ S. Piplović, Arhitekti i crtači suradnici don Frane Bulića, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, 79, Split 1986.

¹⁸ Č. Iveković, Kapitul kraj Knina, *SHP*, nova ser. I, sv. 3/4, Zagreb-Knin 1927. — S. Gunjača, O položaju kninske katedrale, *SHP*, ser. III, sv. 1, Zagreb 1949.

¹⁹ F. Bulić, Ritrovamenti antichi ad Asseria (Podgradje di Benkovac), *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, XX, Split 1897, 175 (dalje: *BASD*). — Gli scavi a Podgradje, *Smotra dalmatinska*, Zadar 29. XII. 1897, br. 104 (dalje: *SD*). — C. k. središnje povjereništvo za umjetn. i povjesn. spomenike, *SD*, 26. VIII. 1899, br. 68. — Naši spomenici u C. k. središnjemu povjerenstvu za umjetničke i povijesne spomenike, *BASD*, XXII, 1899, 176.

Ipak su idućim radovima prisustvovali Marun i Radić, koji su se brinuli da se nađeni predmeti iz srednjega vijeka prenesu u muzej Društva. U nastavku, prilikom istraživanja antičkog foruma, trebalo je najprije ukloniti noviji sloj s ranosrednjovjekovnim grobovima. U tom radu 1900—1903. godine samo je djelomično ostvarena koordinacija između Ivekovića kao voditelja i Maruna.²⁰ Iskopavanja je bilo i kasnije, pa ih je Marun povremeno obilazio.

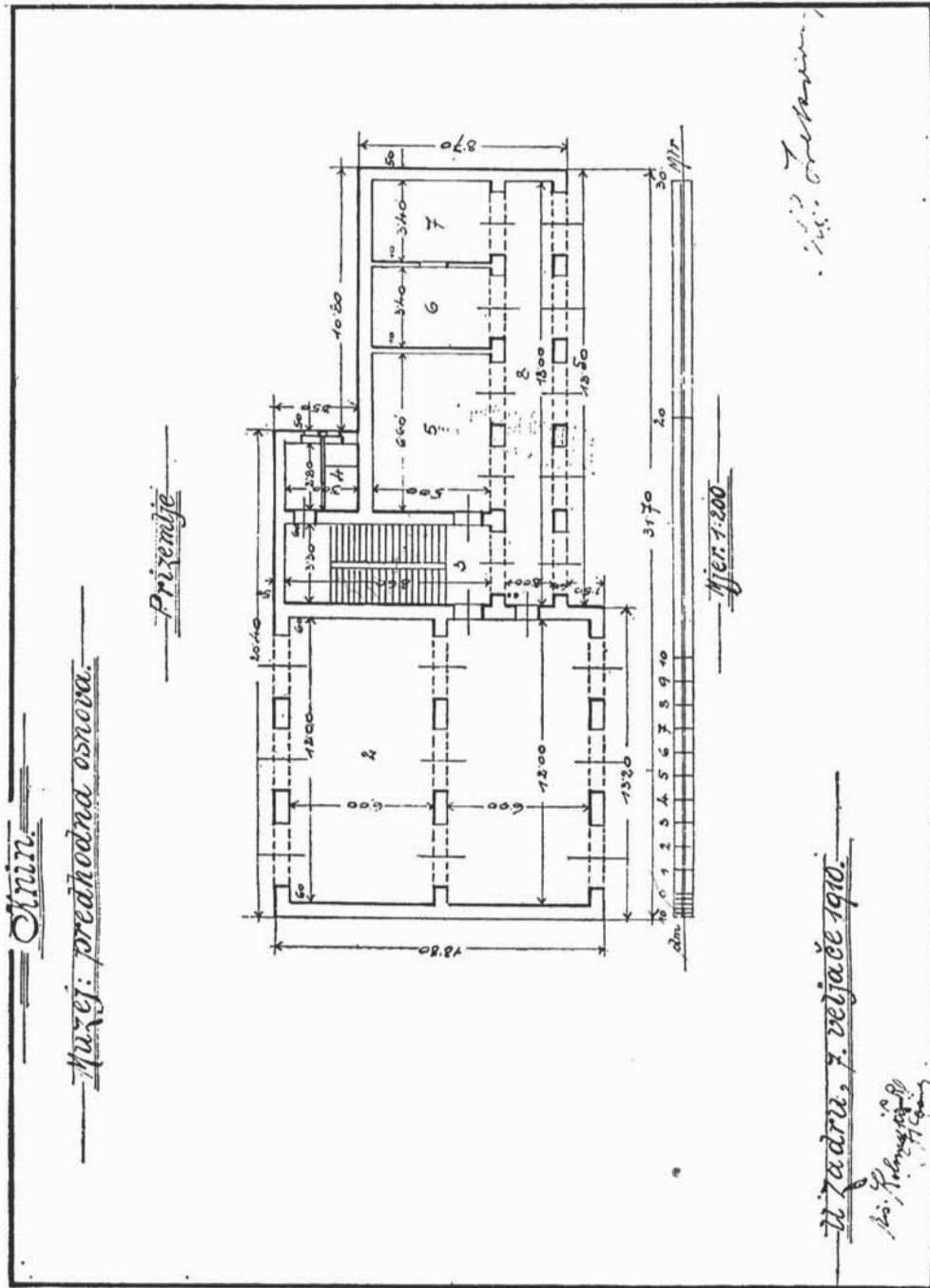
Kao savjetnik u građevinskom odjelu Namjesništva Iveković se bavio gradnjom župne crkve u selu Vid kod Metkovića. Stara crkva se nalazila na umjetnom humku, a bila je već derutna. Stoga je početkom 1901. godine porušena da se na njenom mjestu izgradi nova. Iveković je istražio i okolni teren pa su pronađeni zidovi iz starijeg vremena i dva srednjovjekovna šljema. Godine 1903. odobrena je idejna osnova za novu crkvu, ali ona tada nije izgrađena već između dva rata po Dyggveovu nacrtu. Hrvatsko starinarsko društvo bilo je zainteresirano za nalaze u Vidu pa je u svom glasilu objavilo rezultate istraživanja uz Ivekovićevu dopunu.²¹

Na području sela Bilice uz obalu Prokljanskog jezera kod Šibenika Marun je 1909. godine otkrio ostatke rimske vile i starokršćanske bazilike iz 5—6. stoljeća. Dana 17. svibnja nastavljena su iskopavanja, a 23. svibnja Iveković je s Marunom bio na samom mjestu i napravio tehnički snimak nalaza. Već 29. istog mjeseca završeni su glavni radovi pa je Marun povjerio P. Kaeru isplatu radnika. Mjesec dana kasnije bio je on u Zadru kod namjesnika, savjetnika Szilve i Kamlera radi novčane potpore za izvršene radove. Usput je posjetio Ivekovića radi nacrtu novoga muzeja. Na 18. veljače iduće godine Marun, Kaer i Iveković su obišli otok na Prokljanskom jezeru kod Peluće gdje je prethodnog ljeta Kaer na troškove Društva obavljao iskopavanje. Zatim su otišli na Bilice. Marun je želio pokazati Ivekoviću rezultate iskopavanja provedena poslije njegova zadnjeg obilaska. Sve su pregledali, ali Iveković nije dopunjavao otprije učinjene crteže, jer je smatrao da mu za kompletiranje dokumentacije treba 3—4 dana rada.

Bazilika u Bilicama je jednobrodna longitudinalna građevina s oltarskim prostorom u obliku trikonhosa. Tom objektu su kasnije prigradeni sa strana i ispred novi prostori. Rezultate istraživanja i tlocrt iznio je Iveković 1910. godine i datirao crkvu u 8. stoljeće. Uočio je podudarnost njezine osnove s onom crkve Sv. Martina u Pridrazi kod Novigrada. L. Jelić nešto se kasnije kritički osvrnuo na Ivekovićevu dataciju smatrajući da njezina prva faza potječe iz 6. stoljeća, a posljednja iz 9. stoljeća. Tim pitanjem su se zatim bavili i drugi istraživači F. Radić, E. Dyggve, R. Egger, M. Vasić, Lj. Karaman pa konačno S. Gunjača. Na

²⁰ Izvještaj, *SHP*, br. 2, 1898, 104. — Izvještaj *SHP*, sv. 1, 1900, 48. — Razne viesti, *SHP*, sv. 2, 1900, 102. i 103. — Razne viesti, *SHP*, sv. 1. i 2, 1901, 59. — Razne viesti, *SHP*, sv. 1. i 2, 1901, 59. — Razne viesti, *SHP*, sv. 2, 1903, 104.

²¹ Crkve i župničke kuće, *Smotra dalmatinska*, Zadar 3. X. 1903. — F. Radić, Tri šlema nađena u Vidu kod Metkovića nijesu germanskog, nego slavenskog porijekla, *SHP*, god. VIII, sv. 1. i 2, Knin 1904.

osnovi tih razmatranja utvrđeno je da crkva pripada starokršćanskom vremenu.²²

Ubrzo je zgrada Prvog muzeja postala tijesna da primi sve nove izložke, a osim toga ona je bila vlasništvo samostana. Stoga je već 1894. na skupštini Društva odlučeno da se kupi susjedna zgrada Fontana, što je bilo učinjeno tek 1896. godine. Ali zgradu je trebalo temeljito popraviti te su se za njezino pribavljanje i radove morala osigurati sredstva Iako je bila nešto uređena, brzo je propadala pa je zatvorena za javnost.²³

Razmatrana je i mogućnost da se za muzej izgradi nova zgrada u tvrđavi. Tražena su i sredstva u tu svrhu, ali je Ministarstvo za bogostovlje i nastavu dopisom br. 6961 od 19. XII. 1908. javilo da u skoro vrijeme ne može uzeti u razmatranje molbu Društva.²⁴ Ipak Marun nije mirovao već je koncem rujna 1909. ugovorio s Ivekovićem njegov dolazak u Knin. Po nalogu Ministarstva Iveković je stigao 9. studenog da odredi lokaciju za novi muzej. Sutradan je obišao sve eventualne položaje u mjestu i tvrđavi. U poglavarstvu su bili dogovori između poglavara Benventurija, zastupnika općine predsjednika Borovića i Maruna. Borović je tada izjavio da općina ne može ustupiti teren nekadašnje vlasništvo fratara gdje je tada bio pazar, jer je potrebno u te svrhe. On i poglavar bili su protivni gradnji na tvrđavi, jer bi bilo izvan ruke. Smatrali su kako je najprikladnije ono zemljište gdje je tek posađeni vinograd Tona Martija. Međutim vlasnik je zahtijevao da mu se uzme čitav vinograd površine 2500 m kvadratnih i da mu se za to plati 32.000 kruna. Isto su popodne Marun i Iveković pregledali lokaciju koju je predložio poglavar, pa Bošket i konačno u tvrđavi kod Sv. Paskve. Utvrđeno je da svi položaji odgovaraju, ali je Bošket ocijenjen kao najbolji. Dana 11. studenog Iveković je uzeo točne mjere terena na Bošketu pa je dogovoreno da što prije podnese Ministarstvu osnovu za gradnju muzeja. Isto popodne Iveković i Marun obišli su lokalitete Kapitul, Stupove, Katića bajame i rimokatoličko groblje u Biskupiji. Nakon toga Iveković je večernjim vlakom preko Šibenika otputovao u Zadar.

²² SDP, 66, 67, i 83. — C. Iveković, Die Entwicklung der mittelalterlichen Baukunst in Dalmatien, Wien 1910, 19. — S. Gunjača, Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada, SHP, ser. III, sv. 8, 9, Zagreb 1963.

²³ Sedma glavna skupština Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu održavana dne 15. svibnja 1894, Zagreb 1894, 24. — SDP, 211. Temeljit popravak zgrade muzeja obavljen je tek u periodu VI—X. mjesec 1926. uz trošak od 70 tisuća dinara.

²⁴ Arhiv Hrvatskog starinarskog društva u Muzeju HAS Split (dalje: AHSD), Uvodni referat (Marunov) pod naslovom »Slavna skupština« rukopis bez potpisa i datuma (vjerojatno 1912), str. 10. i 11.

Sl. 1. C. Iveković, Muzej u Kninu tlocrt prizemlja. Projekt nije realiziran. Lijevo su bile predviđene dvije izložbene sale, a desno kancelarije (original u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu). — C. Iveković, Knin Museum, plan of the ground floor. The project has not been realised. To the left are two exhibition rooms, to the right offices (the original is in Museum of Croatian Archaeological Monuments in Split)

Već 7. veljače 1910. godine završio je Iveković prethodnu osnovu za muzej. To je bila zgrada na kat uz koju je predviđen prizemni aneks s tri kancelarije. Ukupna površina svih prostorija iznosila je 470 m², a od toga izložbenih dvorana 288 m². Zidovi su od kamena, a krov pokriven kupom kanalicom. Kroz čitavo prizemlje projektirani su veliki otvori s lukovima što je zgradi davalo reprezentativan karakter. Kao što je vidljivo, ta zgrada je trebala biti daleko veća i arhitektonski mnogo bogatija nego prva. Kako se Marun protivio gradnji muzeja u Gajiću (Bošket) pod tvrđavom, došao je Iveković početkom veljače 1911. godine ponovno u Knin. Otišao je u tvrđavu izmjeriti položaj kod crkve Sv. Barbare i uvjerio se da je on ipak podesniji. Uzeo je neke podatke, a druge mu je poslao kasnije Marun, te je dogovoreno da se što prije izradi novi nacrt. Na osnovi odluke dalmatinskog Namjesništva Marun je pod mirio Ivekoviću 50 kruna za troškove koje je imao u vezi s izradom prvog projekta.²⁵ Međutim nije poznato kakvo je bilo prostorno i oblikovno rješenje te druge varijante.

I kipar Ivan Meštrović bavio se problemom muzeja. On je sa suprugom Ružom 28. srpnja 1911. došao automobilom u Knin. Smjestili su se kod Maruna i ostali do 3. kolovoza, kad su podnevnim vlakom produžili za Drniš. Tom prilikom Meštrović je izrazio želju da napravi nacrt za muzej u tvrđavi. Tu bi on i boravio dio godine pa bi uredio stan i atelijer. Marun je u vezi s potrebnim grafičkim podlogama odmah pisao Ivekoviću da ih pošalje.²⁶

Kako uprava Hrvatskog starinarskog društva nije imala sredstava, ona je oba Ivekovićeva nacrtala poslala u Beč Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu s molbom da država pomogne gradnju muzeja. Molbu je preporučilo Namjesništvo, naši zastupnici u Carevinskom vijeću i arheološki krugovi u Beču. Ministarstvo je pokazalo interes da se to pitanje riješi, ali je prethodno željelo čuti mišljenje središnjeg povjerenstva za čuvanje povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču. Povjerenstvo je također uvidjalo potrebu gradnje, ali nije usvojilo ni jedan predloženi projekt, nego je smatralo najprikladnijim treći položaj u tvrđavi blizu društvene kuće. Zatražilo je podatke o terenu i fotografske snimke te je preuzelo na sebe izradu novog nacrtala i troškovnika i njegovo neposredno podnošenje Ministarstvu. Uprava Društva je hitno poslala sve potrebne podloge.²⁷ Pitanje se odugovlačilo. Ivekovićev nacrt nije realiziran. Zato je 1912. zbirka premještena u zgradu Fontane gdje je ostala sve do 1934. godine. Tada je preseljena u kninsku tvrđavu.

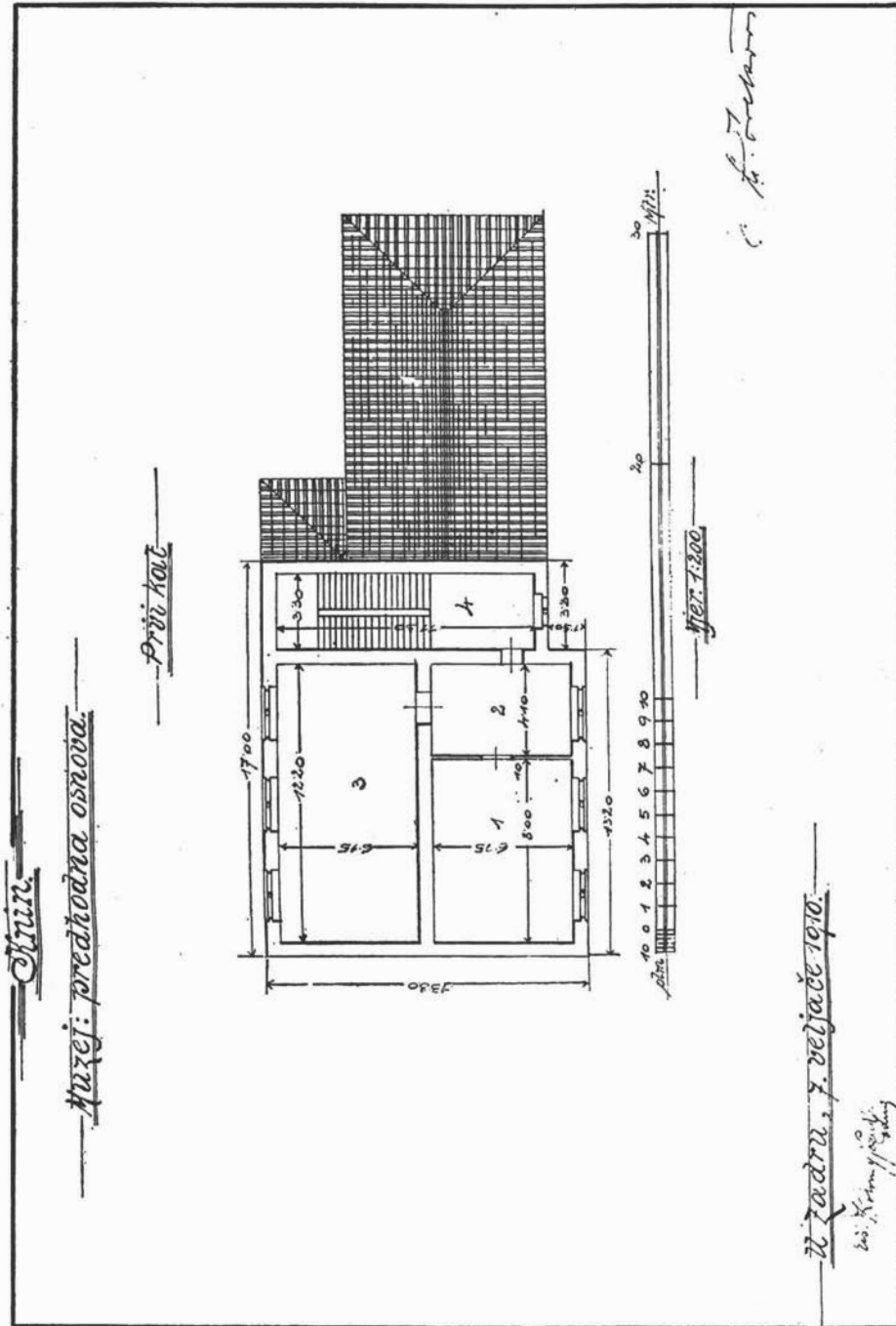
U selu Danilo Kraljice istočno od Šibenika pripremala se godine 1910. gradnja nove župne crkve. U siječnju se na terenu sastala komisija

²⁵ AHSD, originalni nacrti Muzeja koji se sastoje od tlocrta prizemlja i kata te glavnog pročelja 1:200. — SDP, 67, 71, 76, 77. i 99.

²⁶ SDP, 110.

²⁷ AHSD, izvještaj tajnika pod naslovom »Slavna skupštino« bez datuma u vrijeme prvog svjetskog rata, tekst tipkan na stroju, str. 6—7.

Sl. 2. Č. Iveković, Muzej u Kninu tlocrt prvog kata. Lijevo su također dvije sale, a desno je prikazan prizemni aneks. — Č. Iveković, *Knin Museum, plan of the first floor. To the left are two exhibition rooms, on the right is the ground-floor annexe*

radi izbora mjesta. Iveković je također bio njezin član, ali kako nije mogao tada doći, sastanak je održan ponovno 17. veljače. S obzirom na to da je položaj mogao biti odabran negdje u arheološkoj zoni rimskog municipija Rider, Ivekoviću su se u Perkoviću pridružili L. Marun i P. Kaer te su zajedno preko Dabra i Vrhpoljca otišli u Danilo. Marun je predložio da se nova crkva podigne na mjestu postojeće Sv. Danila, jer je taj položaj smatrao svetištem starog grada pa bi se prilikom kopanja temelja moglo naći arheoloških ostataka. Za taj prijedlog bili su svi seljaci. Međutim župnik, a još više nadžupnik Bartulović, željeli su da nova crkva bude bliže župnoj kući, što je bilo i uvaženo.²⁸

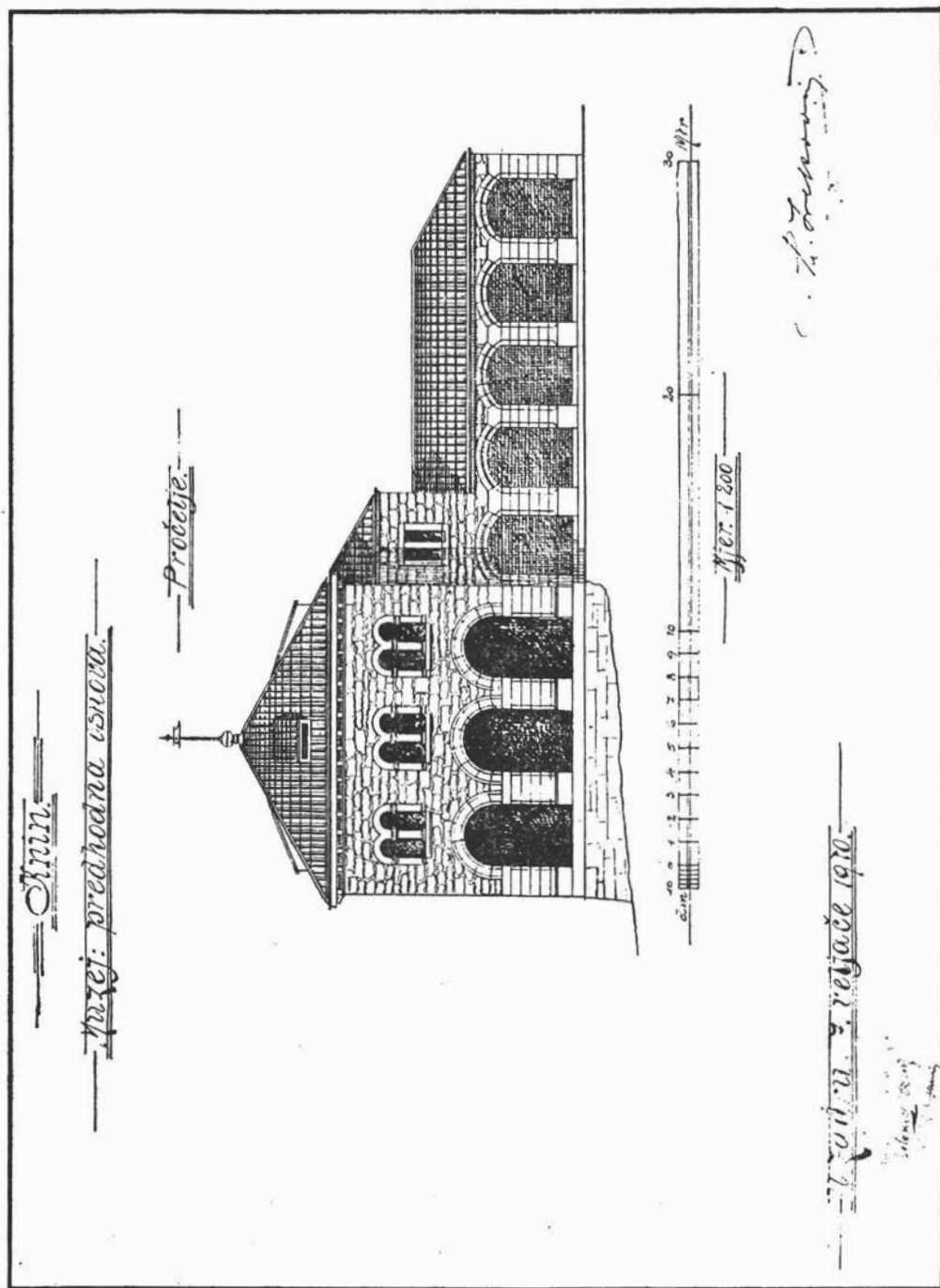
Bribirska glavica kod Skradina, nekadašnje rimsko naselje Varvarija, krila je u sebi ostatke materijalne kulture od predpovijesti do srednjeg vijeka. Tu je bilo sjedište bribirskih knezova, a u crkvi Sv. Marije njihovi grobovi. Arheološki nalazi i dokumenti koji su spominjali važne događaje iz hrvatske prošlosti zainteresirali su Maruna za ovaj lokalitet još koncem prošlog stoljeća. Stoga je on često navraćao tamo i obavljao manja istraživanja. Tako je 1911. godine iskopavao oko gradskih bedema. Dana 1. svibnja bio je Marun na terenu i uz pomoć inženjera Grochwalskog odredio položaj željezničkih tračnica za buduće radove.

Opet je 6. svibnja 1911. Marun zajedno s Ivekovićem i Šimunovićem bio na Bribiru. Pozornost im je privukla srušena crkva sa sjeveroistočne strane na Dolu. Naišli su na grobove koji su bili otvarani i opljačkani. Marun je odlučio da se takve pojave ubuduće spriječe. Ponovno je tamo otišao 24. kolovoza iste godine. Dogovorili su se o načinu budućih iskopavanja i o aktualnim poslovima Društva. Istog dana Iveković je produžio dilihansom u Zadar, a Marun se vratio u Knin.

S obzirom na važan, opsežan i skup rad na Bribiru, gdje se moralo otkupljivati zemljište, nabavljati alati, graditi kuća za nadzornika iskopina koja je istovremeno trebala biti privremenim muzejom, uprava Hrvatskog starinarskog društva uputila je molbu na Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču za izvanrednu dotaciju. Drugu je dostavila zastupnicima u Carevinskom vijeću da i oni ulože svoj utjecaj kod Ministarstva u tom smislu, te da se založe za povećanje redovitih državnih dotacija. Ministarstvo je odmah zatražilo detaljne informacije od Arheološkog instituta. Ali, kako je međusobna suradnja bila loša, jer u Beč nisu slani izvještaji o radovima niti su se oni odvijali po zajedničkom sporazumu, Institut je tražio da se Društvo prethodno obveže da će ubuduće to poštivati. Iako se pristalo na takve uvjete, ne samo što nije dodijeljena izvanredna nego je smanjena i redovita dotacija za trećinu.²⁹

²⁸ Historijski arhiv Zadar, Spisi Ć. Ivekovića, SDP, 83.

²⁹ AHSD, govor bez datuma i potpisa pod naslovom »Slavna skupština«. Tekst je pisan na stroju, vjerojatno Marunov govor iz 1912. godine, str. 4—6. Postoji i rukopis.

L. Marun, E. Reisch, direktor Arheološkog instituta, M. Abramić, Č. Iveković i J. Bervaldi došli su u obilazak Bribira 5. listopada 1912. Najprije su pregledali zbirku starina u školi, a zatim obišli iskopine. Nakon toga trebali su posjetiti iskopine na Piramatovcima, ali su zbog velike bure, studeni i kiše odustali. Marun i Iveković vratiti su se natrag preko Kistanja dok su ostali prosljedili za Asseriju. Sustavna iskapanja trebala su početi već iste godine, ali su započela tek koncem 1913. Međutim zbog troškova oko gradnje kuće za smještaj i nabavke zemljišta nisu mogla biti opsežnija. Izbijanjem prvog svjetskog rata obustavljeni su radovi.³⁰

Na mnogim mjestima gdje se tragalo za nacionalnim starinama nailazilo se na ostatke starijih kultura kao npr. na Bribiru, kod Podgrađa i Ivoševca. To je dovelo do određenih sukoba i nesporednosti u vezi s nadležnošću. Antičke starine pripadale su u djelokrug konzervatora u Splitu i Zadru i oni su osporavali Hrvatskom starinarskom društvu pravo na njihovo istraživanje. Kako bi se problem riješio, odlučeno je da se u takvim slučajima Društvo poveže s Arheološkim institutom u Beču. L. Marun je 28. prosinca 1911. bio u Zadru pozdraviti novog namjesnika Marija Attensa koji je upravo stupio na tu dužnost i zamoliti potporu za iskopavanje. Razgovarao je tada s Ivekovićem i Perićem o uvjetima koje je postavio Arheološki institut i drugim važnim poslovima Društva. Dogovori su se slabo postizali, pa je Marun 22. siječnja iduće godine otišao ponovno u Zadar razgovarati s Abramićem i Ivekovićem, zastupnicima Arheološkog instituta. O sporednim pitanjima su se sporazumjeli, ali ne i o vlasništvu starina. Dok je Abramić bio spreman prihvatiti Marunov prijedlog da starine pripadnu pod pokrajinsku vlast, Iveković je mislio da je bolje da budu zajedničke i Društva i Instituta.³¹

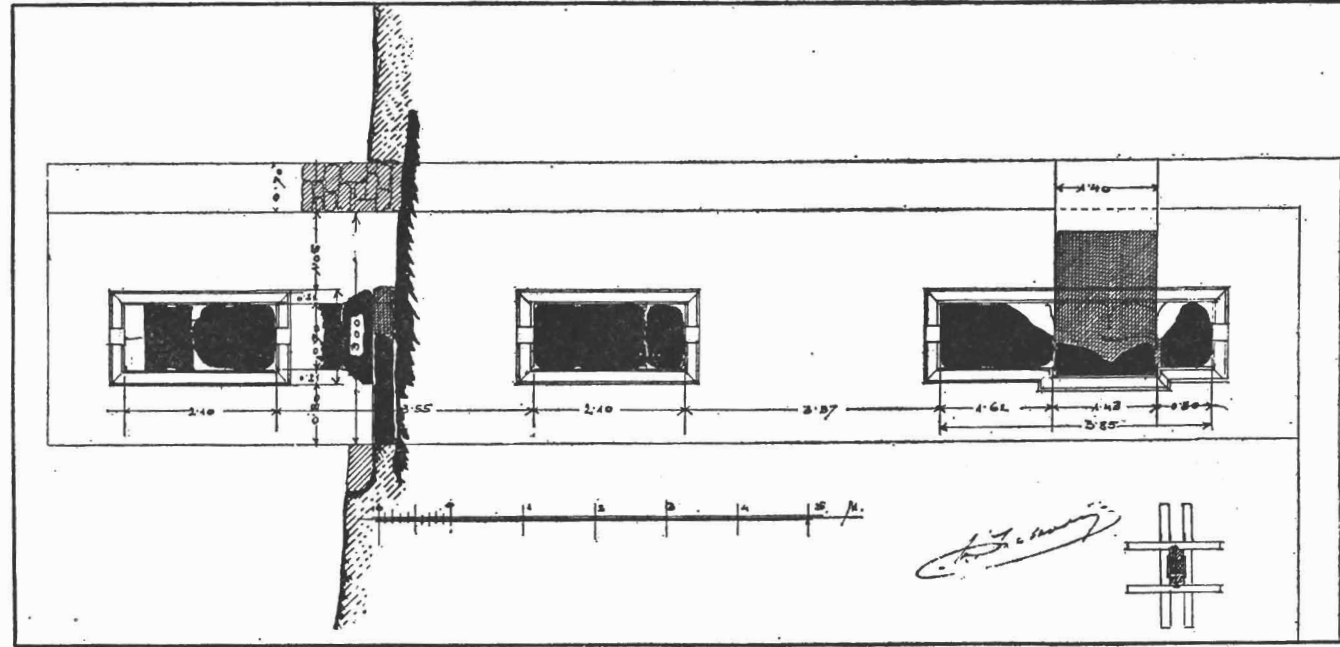
Blizu sela Ivoševaca na lokalitetu Šupljaja nalaze se ostaci rimskog vojnog logora Burnuma. Tu je Marun od 1897. godine iskopavao starohrvatsko groblje. O toku radova izvještavao je Središnju komisiju za istraživanje i održavanje povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču. Tako je 1899. javio da se s terena raznose predmeti. O tome je Komisija raspravljala na trećoj sjednici prvog odjeljka održanoj 3. ožujka pa je odlučeno da se to spriječi.³²

Kako je Arheološki institut u Beču počeo intenzivnije razvijati djelatnost oko iskopavanja u sjevernoj Dalmaciji, kao u Ninu i Asseriji, na poticaj znanstvenih krugova odlučio je započeti sustavna istraživanja u Burnumu. Znajući da je Hrvatsko starinarsko društvo već duže vremena na tom lokalitetu razvijalo djelatnost i tu nabavilo više čestica zemlje, Institut je preko svojih suradnika M. Abramića i Č. Ivekovića stupio u pregovore s upravom da mu se omogući rad. Poslije dužega

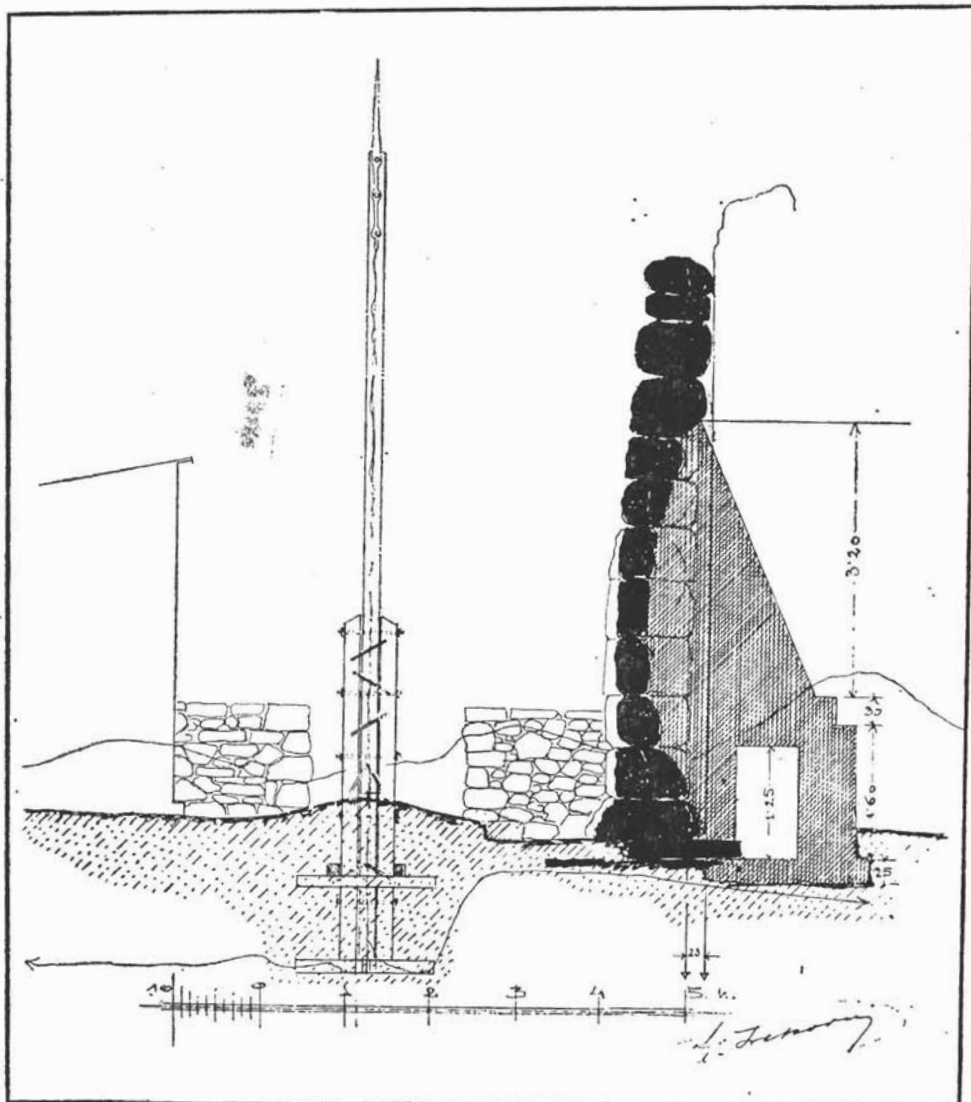
³⁰ SDP, 106, 112, 124. i 126. — S. Gunjača, Referat u vezi predloga za savezno iskopavanje u Bribiru, Zbornik zaštite spomenika kulture, III, Beograd 1953, 140.

³¹ SDP, 119, 120. i 121. — Prisega novog Namjesnika, SD, god. XXV, 17. I. 1912, br. 5.

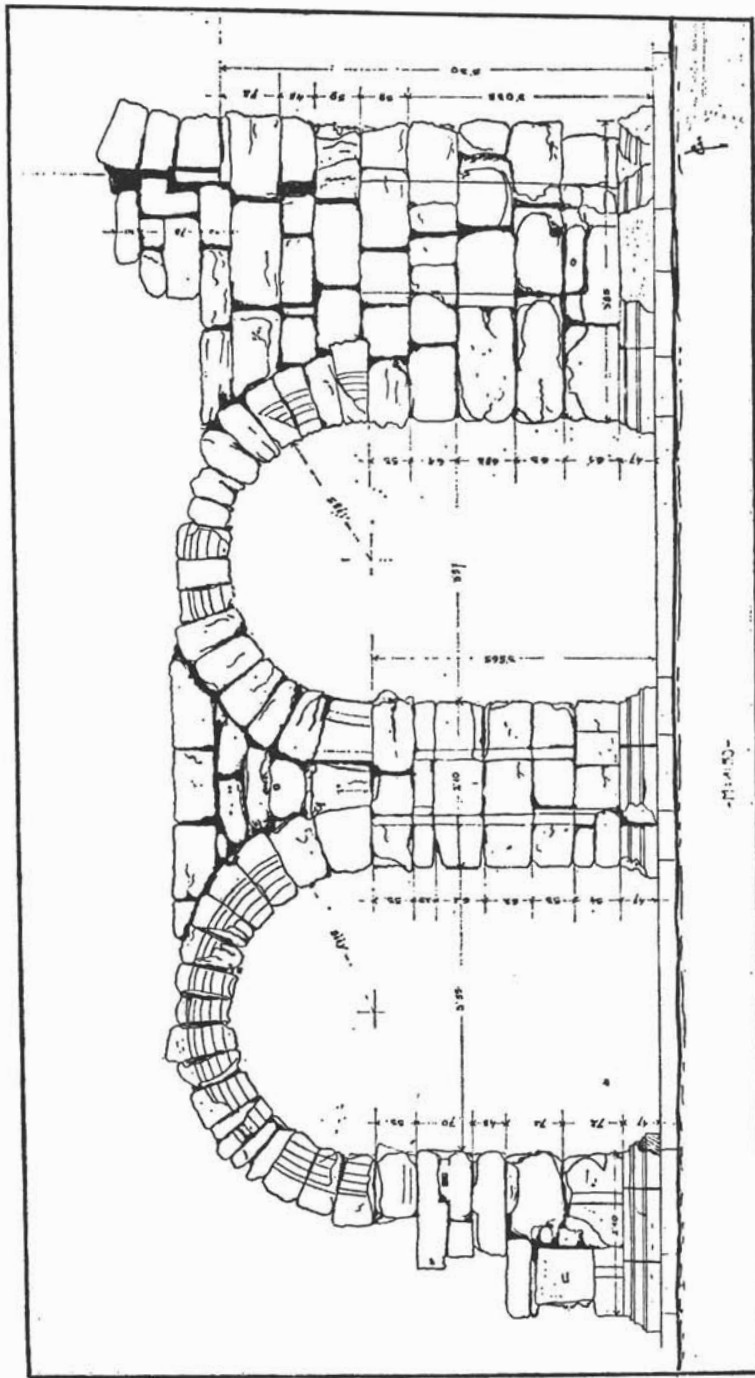
³² C. k. središnje povjereništvo za umjetn. i povjesn. spomenike. — SD, god. XII, 29, III. 1899, br. 25.

Sl. 4. Iveković, projekt za osiguranje lukova rimskog vojnog logora Burnuma kod Ivoševaca te uređenje neposrednog okoliša (original u Arheološkom muzeju Split). — C. Iveković, the proposed consolidation of the arches of the Roman fortress of Burnum near Ivoševci and the arrangement of the immediate surroundings (original is in the Archaelological Museum in Split)

Sl. 5. Č. Iveković, projekt za osiguranje lukova u Burnumu. Poprečni presjek u kojemu se sasvim lijevo vidi rub barake podignute prilikom arheoloških istraživanja. U sredini je gromobranski stup za zaštitu lukova od udara groma i desno trošni pilastar lukova otraga poduprt betonskom masom. — Č. Iveković, the proposed consolidation of the arches in Burnum. Transverse section — on the far left the edge of the hut erected during the archaeological investigations is visible. In the middle is the lightning conductor for the protection of the arches and on the right a crumbling arch pilaster supported by concrete

Sl. 6. C. Iveković, izgled rimskih lukova u Burnumu. — C. Iveković, *view of the Roman arches in Burnum*

vremena postignut je dogovor. Društvo je dopustilo Institutu da na njegovim zemljama, a na svoje troškove, provodi iskopavanje. Nadalje, Društvo se obvezalo sagraditi prikladnu kuću za stanovanje rukovodilaca iskopavanja. Institut je trebao plaćati najamninu u tolikom iznosu da se svota uložena u gradnju kuće, uračunavši poreze i kamate, amortizirala kroz deset godina. Starine su se po sporazumu imale po mogućnosti čuvati na mjestu nalaza, ako ih se iz ozbiljnih razloga ne bude trebalo prenositi u Knin. U tu bi svrhu Društvo na trošak države uredilo potreban prostor. Način upravljanja zbirkama bi se utanačio između Ministarstva i Društva. Pri vođenju iskopina sudjelovat će i jedan predstavnik Društva, te će se o svemu dogovorno odlučivati. Starine koje se nađu bit će zajedničko vlasništvo, dok je prioritet publiciranja prepušten Arheološkom institutu.

U okviru priprema otišli su Iveković i Marun na teren 3. prosinca 1911. Trebali su izabrati položaj za gradnju kuće gdje bi se tijekom iskopavanja stanovalo. Ali zbog oprečnih mišljenja nisu se uspjeli ništa dogovoriti. Idućeg dana prosljedili su u Đevrske i Piramatovce. Tamo je Iveković snimio tlocrt ruševina i mozaike na guvnu Ivana Maretića Berana. Trećega dana nacrtao je i fotografirao one u ogradi braće Bura.³³

L. Marun je 8. svibnja 1912. godine bio u Zadru. Tu se sastao s Ivekovićem, pa su napravili ugovor o iskopavanjima na Bribiru i Burnumu i regulirali sudjelovanje Arheološkog instituta. Drvena kućica na Burnumu bila je završena 2. rujna. Nalazila se pred rimskim lukovima. Trošak je iznosio 800 kruna, što je platilo Društvo, a Institut ga je trebao nadoknaditi. Time su bile završene pripreme. Međutim kako je Iveković morao hitnim poslom u Beč, Abramić još nije stigao, a Bersa bio nešto bolestan, privremeni nadzor nad radovima povjerio je Iveković Marunu. U tu svrhu su se 13. rujna dva dana prije njegova odlaska sastali na terenu radi dogovora.

Iskopavanje je započelo 16. rujna, i to na zemljištu Društva. Prva četiri dana rukovodio je Marun. Za to vrijeme otkopavali su se temelji portika s jedne i druge bočne strane. Na zapadnoj strani učinjen je rov dug 32 m, pa je otkriven jedan blok pločnika *in situ* i nekoliko sitnih predmeta. Marun je konstatirao da su svi temelji na ovoj strani već prije izvađeni od tadašnjih vlasnika za zidanje općinskog zdenca i ograde pravoslavnog groblja u Kistanju, i to prije 10—20 godina. Ovdje je također vađeno kamenje za zvonik pravoslavne crkve u Radučiću te za privatnu kuću u Ivoševcima. Prema onome što su seljaci pričali Marunu, pred otprilike 50 godina po forumu je kopao i tražio starine Sundečić, tajnik općine u Kistanjama, pa je našao dvije antičke skulpture. I na istočnoj strani je konstatirano da je temeljno kamenje već prije vađeno. Kada je prije nekoliko godina Hrvatsko starinarsko društvo ovdje pokušalo kopati, bio je dio pločnika u jugoistočnom dijelu još čitav, ali ga je vlasnik zemljišta u međuvremenu povadio i upotrijebio kao običnu građu. Na tom mjestu su ovom prilikom otkriveni ostaci zidova zgrada što je sve bilo fotografirano i nacrtano. I duž istočnog portika naprav-

³³ AHSD, kao u bilješci 29, str. 3—4. — SDP, 118.

ljeno je nekoliko rovova, ali nisu otkriveni njegovi temelji. Našlo se nešto zidova, ulomaka opeka i natpisa sa spomenom rimskih legija koje su u ovom logoru stacionirale.

Petog dana vratio se Iveković. Kasnije se pridružio i Abramić pa su oni preuzeli vođenje radova kako je to prije bilo dogovoreno. Neko vrijeme sudjelovali su konzervator J. Bersa iz Zadra i Kortnitz iz Beča. Marun je u ime Društva povremeno obilazio radove.

Na 4. listopada bili su u Burnumu Reisch, Abramić, Iveković, Kortnitz i Bersa. Ostali su do večeri pa su otišli na noćenje u Kistanje. Tu su u hotelu održali sastanak i raspravljali o iskopavanjima, a posebno u čuvanju nalaza na samom mjestu. Prijedlog je iznio Marun, što su ostali, posebno Reisch i Iveković, odobrili. Tadašnje novine javljale su kako radovi lijepo napreduju, a iskopine posjećuju brojni stranci.³⁴ Na brzojavni poziv Reische Marun je 10. travnja 1913. godine pošao u Zadar. U hotelu Bristolu održana je sjednica uz prisutnost Ivekovića i Abramića. Raspravljalo se o načinu nastavka iskopavanja u Burnumu i Čitluku, a dotakli su se i onih na Bribiru, gradnje muzeja u Kninu i drugih pitanja. Odatle su krenuli u Čitluk gdje su 12. travnja pregledali arheološke ostatke i dogovorili se s upravom samostana u vezi s tim.³⁵

Godine 1904. zbog novčanih neprilika i bolesti urednika Radića ugasila se »Starohrvatska prosvjeta«. Pomanjkanje glasila bio je veliki nedostatak u radu Društva. Osnovni problem je što rezultati najvažnijih obavljenih iskopavanja nisu mogli biti objavljeni. Osim toga, po mišljenju Maruna, prestanak izlaženja »Starohrvatske prosvjete« bio je jedan od glavnih razloga drastičnom opadanju broja članova, jer šira javnost nije obavještavana o djelatnosti i uspjesima Društva. Stoga je stalno bila prisutna misao o obnovi časopisa.

U vremenu 8—10. veljače 1911. boravio je Iveković u Kninu radi popravka samostansko-župne crkve. Tu su prilikom iskoristili on i Marun i detaljno razgovarali o poslovima Društva. Na kraju je na Ivekovićev prijedlog dogovoreno da se početkom iduće godine nastavi izdavanje društvenog glasila pod istim imenom »Starohrvatska prosvjeta«, ali serija II. Zamišljeno je da bi bila nešto većeg formata zbog slika. Iveković je prihvatio uredništvo, a Marun mu je u svoje ime i ime P. Kaera obećao dalju suradnju. Osim toga naveo je da će mu pozvati za suradnike F. Radića, učitelje V. Vuletića, G. Urlića i druge. Marun je još tražio, a Iveković potvrdio, da će ostati čvrst u ovom radu bez obzira na zapreke na koje bi mogao naići. Na kraju ga je zamolio da mu bude drugom i pomoćnikom pri svim budućim iskopavanjima, a posebno onima na Bribiru. I to mu je Iveković obećao. Tako se Marun lišio velike brige oko traženja suradnika. Iveković se obvezao da će o ovom dogovoru najprije usmeno obavijestiti Namjesništvo, a pismeno Središnju komisiju i Arheološki institut u Beču te Društvu dostaviti kopiju dopisa. Nakon toga je na skupštini Društva 5. srpnja prihvaćeno da se glasilo obnovi početkom godine 1912. Sredstva i suradnici bili su osigurani.

³⁴ Manojlovac i Burnum, *SD*, god. XXV, 28. IX. 1912, br. 78.

³⁵ *SDP*, 84, 118, 124, 126. i 130. — AHSD, Promemorija o Supljaji, Burnumu

Međutim uz najbolju volju uprave i Ivekovića nije se zaključak, iz nedovoljno jasnih razloga mogao provesti, već je to odgođeno za 1913. godinu. Ali pitanje se i dalje otezalo pa je izbio prvi svjetski rat koji je potpuno onemogućio takvu namjeru.³⁶

Društvo je u dugom razdoblju 1889—1913. godine iskopavalo u selu Piramatovcima južno od Bribira. Radovi su se rastegli zbog nedostatka sredstava, a i tada nisu bili potpuno završeni. Tu su otkriveni ostaci starokršćanske bazilike. U kasnijoj fazi je bio uključen i Iveković koji je izvršio fotografska i arhitektonska snimanja.

Za razdoblje od 1914 do 1916. godine izabran je novi znanstveni odbor na čelu s Ćirilom Ivekovićem kao glavnim izvjestiteljem, zatim Ferdo Šišić, Mihovil Abramić i Frano Radić za redovite članove, a Šimun Urlić kao član zamjenik. U to vrijeme država je tražila od Društva ustupanje ili unajmljivanje kninske tvrđave za potrebe vojske. Skupština je na to pristala pa je Marun otišao u Zadar posavjetovati se s uglednijim ljudima o daljem postupku. Tamo je izabran uži odbor od tri osobe. Na čelu je bio potpredsjednik Društva zastupnik Perić, a članovi glavni izvjestitelj Iveković i predsjednik Marun. Oni su proučili predmet i vojničkom eraru podnijeli pismeni prijedlog. Ali izbijanjem rata to pitanje nije više bilo aktualno.³⁷

U godinama prvog svjetskog rata Društvo je u granicama mogućnosti nastavilo djelatnost. Dana 26. prosinca 1915. godine održana je u Kninu godišnja skupština uz prisutnost velikog broja članova. Govorio je Marun i drugi članovi uprave. Kao posljednja točka dnevnog reda trebao je biti izvještaj znanstvenog odbora o rezultatima iskopavanja provedenih u posljednje vrijeme. Ali kako Iveković nije mogao doći, to je moralo biti izostavljeno. Ipak je on uputio pismo koje je pročitao odbornik Klinger.³⁸ U pismu je Iveković naveo da su radovi u Burnumu za prošlu godinu završeni i da se iz izvještaja dr. Reischa vidi izvanredna važnost tog lokaliteta kao i izdašno sudjelovanje Hrvatskog starinarskog društva pri tome poslu. Iveković je počeo istraživanje i proučavanja u Bilicama, o čemu je pisao o publikaciji »Die Entwicklung der mittelalterlichen Baukunst in Dalmatien«. Za nalaze u Piramatovcima već je spremio naorte i opis što je valjalo samo još učisto precrtati i prepisati. Svoj izvještaj je namjeravao podnijeti Arheološkom institutu na objavljivanje. Tako bi i Društvo dobilo zaostalu dotaciju i klišeje za objavljivanje u »Starohrvatskoj prosvjeti«. Posebno je upozorio na zanimljive mozaike i konstrukciju pojedinih dijelova kupališta, zatim nalaze stare bazilike i sarkofaga.

Na istoj skupštini je odlučeno da se dalmatinski namjesnik M. Attems imenuje počasnim članom Društva. Izabrana je delegacija od pet

16—21/9 1912. Rukom pisan tekst bez potpisa.

³⁶ SDP, 99. — AHSD, kao bilješka 29, str. 2. — AHSD, kao bilješka 27, str. 1—3.

³⁷ AHSD, jedan list tipkan na stroju dio veće cjeline s naslovom: VIII. Znanstveni Odbor. — AHSD, kao bilješka 27, str. 1.

³⁸ Skupština starinarskog društva u Kninu. SD, god. XXIX, Sibenik 8. i 12. I. 1916. br. 3 i 4.

osoba, u kojoj su uz ostale bili L. Marun i arh. V. Šore, da o tome osobno izvijesti namjesnika. Zbog ratnih prilika Namjesništvo se preselilo iz Zadra u Knin. Delegacija u, nešto smanjenom sastavu posjetila je tek 5. listopada Attemsa i predala mu diplomu o imenovanju. Korice diplome su naručene u Beču, a tekst na pergameni izradio je Iveković i njegova kći Ljubica. Ukrašena je grbom kraljevine Hrvatske i motivima s narodnih nošnja s monogramima Društva. U tekstu su imitirana slova kakva su se upotrebljavala na poveljama u doba hrvatskih narodnih vladara.³⁹

* *

*

Nakon prvog svjetskog rata Zadar je došao pod Italiju. Iveković je otišao u Zagreb gdje je 1920. godine izabran za redovitog profesora iz predmeta arhitektonski oblici srednjeg i arhitektonski oblici novog vijeka na Tehničkoj visokoj školi. Na tome je mjestu ostao sve do smrti 1933. godine. On je i u novim okolnostima nastavio rad u Hrvatskom starinarskom društvu i suradnju s Marunom, ali sada u drugim oblicima. Tada je već postao potpredsjednikom Društva i na toj funkciji ostao niz godina. Kao izvrstan poznavalac bogate baštine Dalmacije organizirao je sa studentima stručne ekskurzije u ovaj kraj za ljetnih praznika. To je bila dopuna teorijske nastave. Putem je držao predavanja, a studenti su pod njegovim nadzorom snimali graditeljske spomenike.

Prvih dana rujna 1921. krenuo je sa sinom Brankom i deset studenata na prvo putovanje. Posjetili su i Knin gdje ih je primio Marun. Stigli su iznenada, jer pismo kojim je bio najavljen dolazak nije uručeno. Stoga je bilo problema oko smještaja, ali su studenti zamolili da im se dopusti prespavati u dvorani muzeja iz poštovanja prema tom mjestu. Želji im je udovoljeno. Sutradan im je Marun pokazao muzej, a Iveković objasnio izložke i svakom dao nešto precrtati. U podne je bio zajednički objed u tvrđavi. Sve je proteklo veselo uz zdravice i pjesme. Večernjim vlakom prosljedili su put Splita.⁴⁰

U proljeće godine 1924. bio je Marun u Zagrebu gdje je održano više sastanaka o unapređivanju Društva. Tada mu je Iveković najavio da će uskoro zbog svojih poslova doći u Split. Svratio bi u Knin pregledati stanje u muzeju. Došao je tek 7. lipnja autom preko Gračaca. Na stanici ga je dočekaio Marun i ostao s njim do polaska popodnevnog vlaka za Split. Kako je Društvo bilo u teškim novčanim prilikama, najviše je bilo razgovora o tome kako namaknuti sredstva za dalji rad. Preko S. Rittiga u Zagrebu pokušalo se kod Hrvatske banke isposlovati zajam od 50.000 dinara.^{40a} S druge strane, Rittig je Marunu obećao da će u Za-

³⁹ Hrvatsko starinarsko društvo u Kninu, *SD*, god. XXVIII, 29. XII. 1915, br. 95. — »Hrvatsko Starinarsko Društvo«, N. P. gosp. Namjesniku grofu Attemsu, *SD*, god. XXIX, Zadar 7. X. 1916, br. 79. — *SDP*, str. 140.

⁴⁰ *SDP*, 149. — Z. Vrkljan, Arhitekt Ćiril Metod Iveković kao pedagog, *Analni Galerije Antuna Augustinčića*, Klanjec 1987, 93. i 94.

^{40a} S. Rittig, župnik crkve Sv. Marka u Zagrebu, pisac i političar.

grbu organizirati akciju za upis novih članova i prikupljanje priloga, ali to je dosta zapinjalo zbog njegove prezauzetosti. Osim toga Iveković je prenio Marunu poruku V. Novaka iz Beograda da je na prijedlog Srpske akademije Ministarstvo prosvjete odlučilo doznačiti Društvu potporu od 40.000 dinara. Na povratku za Zagreb zaustavio se Iveković ponovno u Kninu. Stigao je 10. lipnja večernjim vlakom i ostao kod Maruna do 12. lipnja poslije podne, kad je oputovao u Zagreb. Razgovarali su o svim poslovima Društva i muzeja. Iveković je najprije pregledao knjige inventara i bio zadovoljan nađenim stanjem. Raspravljali su o načinu popunjavanja inventara i kataloga, o gradnji novog muzeja i odlučili što više povezati rad Društva uz akademije u Zagrebu i Beogradu uz suradnju godinu dana prije osnovanog znanstvenog odbora u Zagrebu. Dana 11. lipnja bili su na lokalitetu Ljubac gdje je Iveković izradio crtež prapovijesne gomile.⁴¹

Koncem srpnja bio je Marun u Erveniku gdje se već nalazio Iveković. Tu su se opet dogovarali o zajedničkim poslovima. Dana 24. kolovoza stigao je Iveković sa studentima u Knin. U vezi s tim 28. kolovoza brzojavio je M. Abramić L. Marunu da sutra stiže autom zajedno s članom znanstvenog odbora F. Šišićem kako bi zajedno utanačili dalji rad Društva. Priključili su im se i Lj. Karaman i A. Grgin iz Arheološkog muzeja u Splitu zbog dogovora o suradnji s društvom »Bihać«. Pošli su preko Vrlike i usput obišli ruševine crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine. Međutim Ivekovića nisu zatekli. On je već 27. kolovoza oputovao. Iako njega nije bilo, sastanak je održan. Marun je potanko izložio kako se u posljednje vrijeme mnogo razgovara o suradnji, ali bez rezultata. I taj je sastanak prošao bez konkretnih zaključaka osim o potrebi održavanja dobrih odnosa.⁴²

U to vrijeme vođeni su pregovori s Društvom »Braća hrvatskog zmaja« u Zagrebu o pomoći i suradnji s kninskim Društvom.⁴³ Iveković je preko mladog kipara Frane Cote pozvao Maruna u Zagreb da se o poslovima usmeno dogovore s »Braćom«.⁴⁴ Marun se dugo kolebao dok se odlučio za ovaj put s obzirom na zimsko doba, svoje visoke godine i slabo zdravlje. Na putu je bio od 27. studenog do 10. prosinca 1924. Smjestio se u Grand-hotelu i prvi sastanak odmah ujutro bio je s potpredsjednikom Ivekovićem. Budući da je od njega dobio sve obavijesti, pošao se konzultirati s mnogim drugim osobama. Dana 1. prosinca prisustvovao je sjednici sekcije »Braća hrvatskog zmaja« gdje se raspravljalo o potpori Hrvatskom starinarskom društvu. Rittig je pohvalio rad predašnjeg odbora Društva, posebno potpredsjednika Ivekovića, te je

⁴¹ SDP, 169—171.

⁴² SDP, 173—179.

⁴³ Društvo »Braća hrvatskog zmaja« u Zagrebu osnovano je 1905. na tradicijama društva »Zmajeva kralja Sigismunda« iz 15. stoljeća. Osnovna mu je svrha bila održavanje uspomena na narodnu prošlost, podupiranje humanitarnih i prosvjetnih društava.

⁴⁴ F. Cota je rodom iz Knina. Upravo je 1924. godine završio akademiju u Beču, a zatim 1929. arhitekturu na Tehničkom fakultetu u Zagrebu. Bio je Marunov prijatelj. Pisao je o njemu, prvom muzeju i starohrvatskim spomenicima Knina.

naglasio da bi trebalo stupiti u što tješnju vezu s društvom »Bihać«. Dapače, nastojao je izgladiti nesuglasice između ta dva društva pa je novčanu pomoć koju je prikupio time uvjetovao.⁴⁵

Iveković i poseban poslanik »Braće hrvatskog zmaja« doputovali su 30. svibnja 1925. iz Zagreba u Knin. Tu se s Marunom razgovaralo o tekućim poslovima Društva, a naročito o suradnji »Braće«. Dogovoreno je da će oni pribaviti sredstva za nastavak iskopavanja u Bribiru, i to na crkvi Sv. Marije. Marun se obvezao da će sva ostala iskopavanja voditi u dogovoru s Abramićem. Osim toga uvjerio je Ivekovića kako bi bilo dobro da se »Braća« preko nadbiskupa Bauera zauzmu neka dopusti svećeniku šibenske biskupije Mati Klariću preseliti se u Knin i preuzeti vodstvo muzeja.⁴⁶ To je riješeno tek sredinom 1929. godine kada je Marun umirovljen.

Teškoće u radu Društva prisilile su Maruna da ponovno ode u Zagreb. Pošao je 10. listopada 1925. godine željeznicom i ostao do 17. listopada. Glavni cilj mu je bio rasturanje proglašena Društva. U tu svrhu posjetio je mnoge osobe i ustanove kao F. Šišića, V. Klaića, Č. Ivekovića, Kovačića, Rojca, S. Rittiga, I. Meštrovića, Čavlinu, R. Frangeša, I. Stevana, zatim Arheološki i Etnografski muzej, Planinarsko društvo, Jugoslavensku banku, Društvo »Braće hrvatskog zmaja«, redakciju »Obzora« i druge te im dijelio proglašene.⁴⁷

Najesen 1926. godine bio je Iveković u Dalmaciji. Ujutro 11. rujna Marun i on su se uputili parobrodom iz Šibenika preko Zlarina i otočića Kaprija do otoka Žirja. Tamo su najprije pregledali pretpovijesnu gomilu zvanu Velika Vruta ili Krugi. Otišli su na sjeverozapadni dio otoka gdje je u uvali Mikavica crkva Sv. Nikole s koje je bilo razneseno svo obrađeno kamenje. Tu su se i okupali. U susjednoj dragi Saraceno bili su do crkvice iz novijeg vremena Gospe od Sedam žalosti. Vratili su se u selo pred noć i ostatak dana proveli u razgovoru s mještanima i svećenikom. Sutradan rano ujutro uputili su se na jugoistočni kraj Žirja. Došli su do uvala Velika Stupica koja je bila branjena utvrdom Gradina i Mala Stupica osigurana Gustijernom. Marunovi zapisi o obilasku otoka i spomenika prilično su nejasni, ali je zato Iveković najvažnije stvari fotografirao, premjerio i objavio svoja zapažanja.⁴⁸

I 1927. godine boravio je Iveković u Dalmaciji. Dana 6. lipnja zajedno s Marunom bio je u Golubiću. Ondje je izradio nacrt i fotografirao crkvu Sv. Stevana. Nacrtao je i ulomak natpisa *EMAE MARIE*. Taj fragment već je otprije bio poznat Marunu. Na njega je upozorio Bulića koji ga je 1888. objavio u ediciji »Hrvatski spomenici u kninskoj okolini«. Od tada se međutim uslijed hodanja mnogo izlazio. Osim toga Marun je tom prilikom na zidovima crkve opazio ugrađene spolije, i to iznad glavnih vrata komad pluteja, drugi do pobočnih vrata, jedan veliki ulomak s pleternom ornamentikom na zvoniku i drugo. Sutradan su otišli u Uzdolje, selo na dnu Kosova polja. Na brežuljku sred pravoslav-

⁴⁵ SDP, 185—187.

⁴⁶ SDP, 196—197.

⁴⁷ SDP, 200.

⁴⁸ SDP, 206 i 207. — Č. Iveković, Otok Žirje, SHP, n. s. I, Zagreb-Knin 1927.

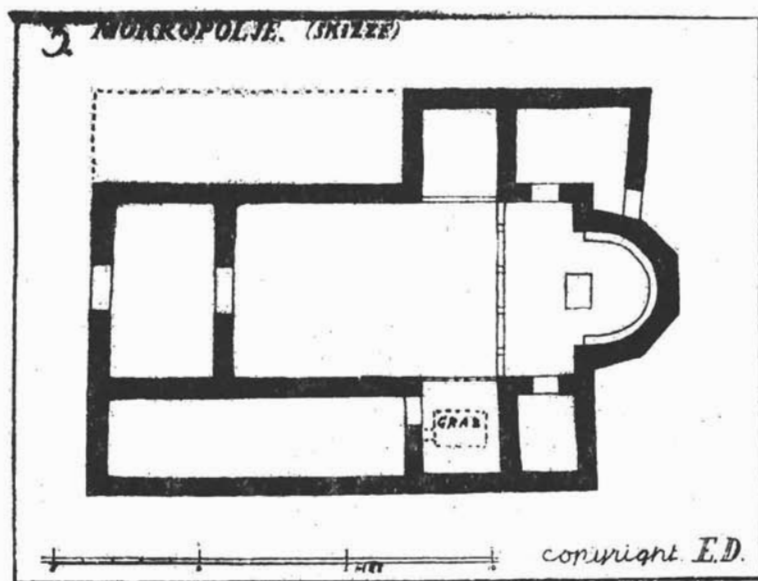
nog groblja bile su ruševine male starohrvatske crkvice Sv. Luke. U pojedinim grobovima uzidane su bile kamene spolije s pleternom ornamentikom. Lokalitet je već pred mnogo godina zapazio Marun, ali ga nije uspio bolje istražiti zbog protivljenja seljaka. Ipak je uspio s vremenom prikupiti veći broj ulomaka. Tom prilikom su pregledali crkvicu i bunar Pločaš. Iveković je uzeo mjere crkve, dok crtež ulomka pluteja na grobu Babića nije mogao, jer je vlasnik ili seljaci podigli gomilu kamenja nad njim. Marun nije ulazio u groblje bojeći se da bi mogao doživjeti kakvu neugodnost.⁴⁹

Djelatnost Društva živnula je 1927. godine kad se oko njega okupio veći broj stručnjaka, javnih radnika i entuzijasta. Tiskan je i posebni tematski broj »Seljačke prosvjete« posvećen starohrvatskoj umjetnosti u kojem je i Iveković objavio jedan rad. U takvoj atmosferi sklopljen je početkom 1928. ugovor po kojem Zagrebačka i Splitska samoupravna oblast preuzimaju patronat nad Društvom. Pristupilo se istraživanju i zaštiti mnogih starohrvatskih spomenika u Biskupiji, Kuli Benkovačkoj, Muću, pod kninskom tvrđavom, u Stonu, Mokrom polju, Uzdolju, Bribiru, samostanu u Vrani, Biogradu i drugim mjestima. Popravljen je muzej u Kninu, a također obnovljeno društveno glasilo. Osim toga zagrebački arhitekt Drago Ibler, slikar Jozo Kljaković i kipar Ivan Meštrović, sva trojica zaposleni tada na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, izradili su nacrt za novu reprezentativnu zgradu u kninskoj tvrđavi. Međutim zbog nastalih teških političkih prilika namjera nije ostvarena.⁵⁰

Dana 29. kolovoza 1927. održan je u Zagrebu u Arheološkom muzeju sastanak znanstvenog odbora. Prisustvovali su F. Šišić, M. Abramić, V. Hoffiler i C. Iveković dok je E. Laszowski bio odsutan. Došao je i Marun koji se vraćao iz Ptuja. On je izvijestio o financijskim poslovima, pregovorima s Oblasnim odborom Zagrebačke oblasti oko potpore za rad Društva i neuspjehu u raspačavanju »Starohrvatske prosvjete«. Sve je prošlo bez velike rasprave. Zatim se govorilo o objavljivanju broja 3—4 glasila i odlučilo da se odmah započne posao. Sutradan je Marun otišao u Odbor gdje mu je rečeno neka ponovno dođe koncem idućeg mjeseca i donese zadnji podnesak o svim dosadašnjim istraživanjima Društva. On je iskoristio tu priliku pa je inženjeru Košutiću i nekim drugim članovima Odbora pokazao crtež tegurija s Uzdolja i tlocrte bazilike Sv. Bartula na Kapitolu izrađene na Tehničkom fakultetu u Zagrebu, što je na njih ostavilo dobar dojam. Iz istih razloga Marun je ponovno 20. rujna pošao u Zagreb i odnio podnesak o teškom stanju Društva i muzeja. Prije uručjenja dao ga je pročitati potpredsjedniku Iveko-

⁴⁹ F. Radić, Ruševine crkvice Sv. Luke na Uzdolju kod Knina s pisanom uspomenu hrvatskoga kneza Mutimira, *SHP*, god. I, br. 2, Knin 1895. — L. Marun, Ruševine crkve Sv. Luke na Uzdolju kod Knina s pisanom uspomenu hrv. kneza Mutimira, *SHP*, ser. I, Zagreb-Knin 1927. Možda je tlocrt crkve objavljen na strani 284. onaj koji je napravio Iveković. — *SDP*, 218.

⁵⁰ C. Iveković, Građevna umjetnost kod starih Hrvata, *Seljačka prosvjeta*, god. II, br. 11, Zagreb 1927. — B. Murgić, Tragedija Kninskog muzeja čuvara hrvatskih narodnih svetinja, *Nova Hrvatska*, god. IV, br. 124, Zagreb 28. V. 1944, 12.

Sl. 7. E. Dyggve, tlocrt starokršćanske crkve na položaju Sučevići u Mokrom polju kod Knina. — E. Dyggve, ground-plan of the early Christian church at Sučevići in Mokro polje near Knin

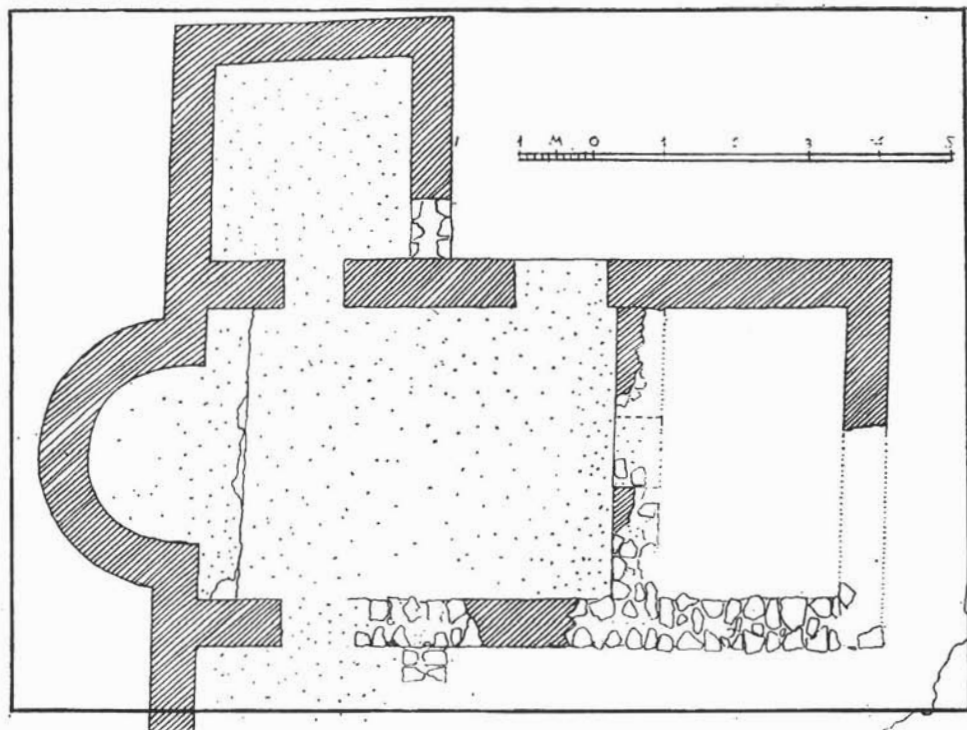
viću. On ga je odobrio uz preporuku da se ne predaje ako ne budu sigurni izgledi da će biti pružena potpora.⁵¹

Nakon prvog svjetskog rata uslijedila je talijanska okupacija. Ovo kao i nesređenon stanje u novoj državi bili su uzrokom da su se prilično kasno stvorile prilike za ponovno izdavanje »Starohrvatske prosvjete«. Ali ni to nije dugo trajalo. Dana 13. studenog 1926. sastali su se u Zagrebu članovi znanstvenog odbora Abramić, Šišić, Iveković, Hoffiler i Laszowski na dogovor. Odlučeno je da se nastavi izdavanje Nove serije društvenog glasila.⁵² Prva trojica bili su novi urednici. Izišla su samo dva godišta 1927. i 1928. U prvom je Iveković objavio svoje radove o otoku Žirju i Kapitolu kod Knina. Teška situacija, koja je nastala diktaturom kralja Aleksandra 1929. godine, omela je izlaženje časopisa.

Danski arhitekt Ejnar Dyggve boravio je potporom Rask Oersted fonda u nekoliko navrata između dva rata u Dalmaciji i istraživao antičko i ranosrednjovjekovno graditeljstvo. I on se odazvao pozivu Hrvatskog starinarskog društva i pružio stručnu pomoć. Pošto je Marun 1928. godine uz suradnju Abramića otkrio i istražio veliku trobrodnu baziliku iz 11. stoljeća u Ninu, Dyggve je upotpunio iskopine i pripremio izvještaj za tisak. Osim toga on je u Ninu na umjetnom humku otkopao crk-

⁵¹ Moje starinarske bilješke od 22./9. 1926. Marunova bilježnica u Muzeju HAS u Splitu, str. 72—75.

⁵² Oglas. SHP, nova sr. I, sv. 1/2, Zagreb-Knin 1927, 160.

Sl. 8. E. Dyggve, tlocrt crkve u kasnoantičkom utvrđenju na lokalitetu Čuker u Mokrom polju. — E. Dyggve, *ground-plan of the church in the late antique fortification at Čuker in Mokro polje*

vicu Sv. Grgura. Pretpostavlja se da je on to učinio tijekom 1929. kada je 14. siječnja ponovno došao u Split na trogodišnji rad u Arheološkom muzeju.

Iste godine, na poticaj i pod rukovodstvom Maruna, a uz novčanu pomoć Srpske akademije, pristupilo se istraživanju krške udoline Mokro polje udaljene 18 km sjeverozapadno od Knina. Na njegovu molbu opet se uključio Dyggve, a onda i Abramić. Na više su mjesta pronađeni ostaci sakralnih i fortifikacijskih objekata. Dyggve je 1930. boravio na terenu, provodio istraživanja te izradio tehničku i fotografsku dokumentaciju. Radio je na lokalitetu Sučevići, gdje su otkriveni ostaci starokršćanske crkve, te na ranosrednjovjekovnoj crkvi na Crkvini na kasnoantičkom utvrđenju Čukeru.⁵³ I Iveković je pregledao iskopine

⁵³ L. Marun, Danski arheolog u Dalmaciji. Plodonosan i velik rad dra Dyggvea, *Novosti*, Zagreb 23. III. 1930, br. 82, str. 28. — V. Delonga, Prilog arheološkoj topografiji Mokrog polja kod Knina, *SHP*, ser. III, sv. 14, Split 1984. — Crteži se čuvaju u Arhivu Ejnar Dyggve u Zavodu za zaštitu spomenika kulture u Splitu.

na području Mokrog polja. Za jednobrodnu crkvu u Sučevićima s polygonalnom apsidom, narteksom i dvjema memorijama sa strana iznio je kako to predstavlja neobično rješenje.⁵⁴

Iveković je proučavao i ostatke ranosrednjovjekovne trobrodne bazilike Sv. Marije kod Biskupije koju je ranije iskopavao Marun. O toj značajnoj građevini on je pripremao jedan rad. Najprije je od Hrvatskog starinarskog društva nabavio plan iz 1890. godine, vjerojatno onaj koji je izradio Delfin. Nakon toga je u srpnju 1928. s dva studenta ponovno premjerio ostatke. Rezultate je namjeravao objaviti u »Starohrvatskoj prosvjeti«, ali kako novi svezak zbog političkih prilika nije tiskan, od toga nije bilo ništa. Upravo u to vrijeme pisao je Ljubo Karaman svoju knjigu »Iz kolijevke hrvatske prošlosti«, za koju je pripremao tablu s tlocrtima glavnih crkava u istom mjerilu. Tražio je i crtež bazilike Sv. Marije od muzeja u Kninu, ali je obaviješten da je on kod Ivekovića. Iveković mu ga je dostavio 1930. Ipak u knjizi koja je izašla iste godine, nije reproduciran. Vjerojatno je kasno stigao.⁵⁵

S obzirom na to da su se uspjela prikupiti neka skromna sredstva, Iveković je 1929. godine započeo iskopavanje starohrvatske crkve u Jelića vrtu u Biogradu na Moru, ali ga je u daljem radu omela bolest.⁵⁶ Imao je problema sa srcem. I upravo kada se spremao ponovno otputovati u Biograd zbog nastavka radova, preminuo je 15. kolovoza 1933. godine.

* *
*

Skućene društvene i gospodarske prilike bitno su utjecale na kvalitetu rada Hrvatskog starinarskog društva u Kninu. To je pionirsko doba u nacionalnoj arheologiji. Nedostatak stručnosti, znanja i sredstava nastojalo se nadoknaditi rodoljubljem i entuzijazmom. Sve je to u nekim situacijama urodilo nepovoljnim rezultatima. U toj oskudici Marun se trudio i snalazio kako je mogao. Iz svega izloženog vidljivo je da među tehničkim stručnjacima, koje je on na razne načine animirao, posebno mjesto pripada Č. Ivekoviću. Može se slobodno reći da je on uz Maruna i Radića bio jedan od osnovnih stupova Društva kako po vremenskom trajanju djelovanja, a također i po angažiranju na znanstvenim i upravnim poslovima. Stoga je na sjednici Odbora 3. svibnja 1939. u Kninu zaključeno da se objelodani novi svezak »Starohrvatske prosvjete« posvećen upravo Marunu i njegovom suradniku Ivekoviću. Ali buknuo je drugi svjetski rat pa se taj naum nažalost nije ostvario. Ipak Ivekovićev prinos Hrvatskom starinarskom društvu nije dovoljno valoriziran. Uostalom i sva druga njegova plodna i bogata djelatnost na polju arhitekture, konzervatorstva i arheologije donedavno je bila pot-

⁵⁴ Ljubo Marun: »In memoriam« dra Jovana Cvijića, *Novosti*, br. 290, Zagreb 26. X, str. 23. i br. 302. 1. XI. 1930, str. 17.

⁵⁵ Spisi Konzervatorskog ureda u Splitu br. 167/1929. i 68/1930. — Biskupija kod Knina, *SHP*, Nova ser. II, br. 1—2, Zagreb-Knin 1928, 175.

⁵⁶ S(t)ipe G(un)ja(č)ća, Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, *SHP*, ser. III, sv. 1, Zagreb 1949, 280.

puno zaboravljena. Tek u posljednje vrijeme zanimanje u tom smjeru se naglo povećava.⁵⁷

Rezultati našeg istraživanja pokazuju da je Iveković, godinama obilazeći teren, izradio dokumentaciju za mnogobrojne ranosrednjovjekovne arheološke lokalitete. Ali on se nije zaustavio samo na tehničkom dijelu posla, već ih je kao vrstan povjesničar arhitekture znanstveno interpretirao u okviru tadašnjih pozitivnih spoznaja. Nažalost grafički elaborati su gotovo svi nestali. Možemo samo nagađati da su izgubljeni prilikom peripetija opetovanih seljenja muzeja, a i samoga Ivekovića. Mnogi objekti tada istraženi nisu stručno zaštićeni pa su pod utjecajem vremenskih prilika i djelovanjem čovjeka bili izloženi propadanju. Stoga je nedostatak dokumentacije nenadoknativ gubitak za znanost.

Većina lokaliteta na kojima je radilo Hrvatsko starinarsko društvo površno je i nepotpuno istraženo, a elaborati škrti i netočni. I zaključci izdvojeni na takvoj osnovi bivali su nesigurni. Stoga je u novije vrijeme Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu pristupio reviziji najvažnijih otprije iskopanih lokaliteta, prvenstveno u selu Biskupiji kod Knina. Već 1939. godine izvršena je provjera ostataka jednobrodne crkvice na Bukorovića podvornici.⁵⁸ Nakon rata 1950. prišlo se ozbiljnije tom problemu. Revidirani su najprije lokaliteti Crkvina, gdje se nalaze ostaci trobrodne bazilike iz 9—10 stoljeća i nedaleki Katića Bajami koji je ponovno otkopan te prvi put snimljen i cjelovito publiciran. Za taj drugi nalaz dokazano je da se radi o starokršćanskoj jednobrodnoj crkvi, a ne o ostacima iz srednjeg vijeka. Tijekom 1950—51. izvršena je također revizija istraživanja ostataka starohrvatske crkve Sv. Cecilije na stupovima. Konstatiralo se da su tlocrti trobrodne bazilike što su ih objavili Marun, a zatim Radić bili pogrešni.⁵⁹ Godine 1951. utvrđeno je da je i tlocrt jednobrodne starohrvatske crkve na Lopuškoj glavici, koji je napravio Radić, manjkav. Pokazalo se da je stvarni oblik složeniji, a dimenzije drukčije nego što se pretpostavljalo.⁶⁰

⁵⁷ U svibnju 1987. otvorena je u rodnom Klanjcu u Galeriji Antuna Augustinčića izložba Ivekovićevih radova i održan znanstveni skup.

⁵⁸ S. G u n j a č a, Četvrta starohrvatska crkva u Biskupiji kod Knina i groblje oko nje, *SHP*, ser. III, sv. 2, Zagreb 1952.

⁵⁹ S. G u n j a č a, Ostaci starohrvatske crkve sv. Cecilije na Stupovima u Biskupiji kod Knina, *SHP*, ser. III, sv. 5, Zagreb 1956.

⁶⁰ S. G u n j a č a, Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina godine 1950, *Ljetopis JAZU*, knj. 57, Zagreb 1953; — isti, Starohrvatska crkva i groblje na Lopuškoj glavici u Biskupiji kod Knina, *SHP*, ser. III, sv. 3, Zagreb 1954; — isti, Novi naučni rezultati u hrvatskoj arheologiji, Zagreb 1958.

Summary

TECHNICAL ASSISTANTS OF THE CROATIAN SOCIETY OF ANTIQUARIES

The Knin Society of Antiquaries was founded in 1887 by Fra Lujo Marun. One of its major difficulties was the lack of skilled technicians: architects, surveyors and draughtsmen, i.e. people who were able to make technical representations of high quality, and who could interpret and reconstruct early mediaeval buildings. Over a period of half a century, three distinguished architects were collaborating with the Society and these were Josip Slade from Trogir, Ciril Iveković and Ejnar Dyggve. With them should be noted also Ante Bezić who was a teacher in Split and Frano Radić. Occasionally help was received from other engineers. The lack of technical aid was caused by the discontinuity in the work of the Society.

J. Slade was for a time employed in the building section in the Governorship in Zadar. In 1887 he was transferred to Knin where he remained until retirement. Immediately Slade became active in the Society and became its vice-president. He made plans for the first Museum of Croatian Archaeological Monuments in Knin which was solemnly opened in 1893. The Museum was a small single-storey building which corresponded to the humble possibilities of the Society.

F. Radić is one of the pioneers of national archaeology. He studied architecture in the Polytechnic in Vienna but was not able to complete his studies owing to lack of finances. Most of his working life he spent as a teacher in Korčula. Radić was a scientific reporter of the Society of Antiquaries and the main editor of the journal »Starohrvatska prosvjeta«. This is where he published most of his works and drawings of mediaeval churches made during his field surveys. His graphical data is rather schematic and not always totally reliable but it still has a great importance for the study of the architectural history of Dalmatia.

The most important assistant to the Society was Č. Iveković. In 1896 he moved from Sarajevo to Zadar where he worked in the Governorship as a referee for clerica. His spare time he devoted to archaeology and the protection of ancient monuments. His first job for the Society was a graphical reconstruction of the basilica on Kapitul by Knin based on the excavations of Bulić and the drawings of A. Bezić. Together with Marun he excavated Roman Asseria by Benkovac. He was active in the building of a church in Vid by Metković which included the excavation of the surrounding area with the consequent discovery of old buildings and helmets. Radić was working in the territory of the village of Bilice by Lake Prokljan and he made a ground-plan of an early Christian basilica.

As the building of the first museum in Knin became crowded, Iveković in 1910 drew a plan for a new museum. This has never been realised. In 1911 and 1912 Marun and Iveković carried out field-walking on Bribirska glavica by Skradin where remains from prehistory to the mediaeval period, especially the Roman settlement of Varvaria, were hidden. Iveković was conducting excavations for the Archaeological Institute in Vienna in the Roman fortress of Burnum by Ivoševci. Thus Iveković compiled technical documentation for numerous archaeological sites and he also interpreted them. Within the Society he had many functions. He was the main referee of the scientific committee and after he left for Zagreb after the First World War, he was one of the initiators of the revived journal »Starohrvatska prosvjeta« and also vice-president of the Society.

The Danish architect E. Dyggve visited Dalmatia several times between the two wars supported by the Rask Oersted Foundation. Several times Dyggve, asked by the Society, offered his skills. He worked on the basilica in Nin, Mokro polje by Knin and on the basilica of St. Marija by Biskupija.